БЕОГРАД 22. МАЈ 1971. ГОДИНА XXIII БРОЈ 391 ЦЕНА 1,50 ДИНАР

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

ЛИСТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

У ОВОМ БРОЈУ:

Пеђа Милосављевић: ПАНДЕКТЕ ЗА ЛОВЋЕН

Луис Портиљо: ПОСЛЕДЊЕ ИСТУПАЊЕ МИГЕЛА УНАМУНА

Владимир Стојшин: МАЛИ ШЕШИР СЛАВКА МИХАЛИЋА

ТЕКСТОВИ КЊИЖЕВНЕ РАДИОНИЦЕ 9 (Адам Пуслојић, Милан Милишић, Предраг Чудић, Мома Димић, Срба Игњатовић, Ибрахим Хашић, Воја Донић, Миодраг Јанковић и Александар Сухенко)

ПОЕЗИЈА: Нада Ивељић, Димитрије Николајевић, Мирко Магарашевић и Ратко Адамовић

ПРОЗА: Славко Стојковић — МАГДАЛЕНИНА ПОСЛЕДЊА ЉУБАВ

Иван Ормаи: ХЕРОЈИ СУ ОПРЕЗНИ

Владислав Димитријевић: ПОСЛЕДЊИ РАЗГОВОР С БОЈАНОМ СТУПИЦОМ

ПЕРСПЕКТИВЕ

КОЛАРИЋУ, ПАНИЋУ

САДА ће се можда многи првим фантомима наше бирократије насмејати и шоовски хладно рећи:

— На кокошку није требало пуцати топовима, кокошки је довољно викнути иш!

Лако је данас тако мислити: многи из млађе генерације и не памте то време. Али, ја и нећу причати о њему зато да бисмо се сада ради патетичног дуга историји сећањем враћали на дечје кораке самоуправљања. Паралела је потребна из других разлога, због сентимента за прошлошћу неких који не виде зашто је и данас међу нама у једној дијалектичкој варијанти: све **у најбољем нереду!**

Тачно је једино то да је тада било друкчијег, простијег „немира".

Послужићу се примером, који, иако на мало чудан начин, ипак карактерно означава ондашње конфликте.

Оно чега смо се тада највише плашили није се десило: нову, модерну фабрику каблова у Светозареву подигла је и пустила у рад, без иједног странца, без лиценце, са пуно сумњи, екипа наших храбрих инжењера, која је и остала у њој.

После тога, на капију електрогиганта покуљали су људи, разни људи из две стотине села и градова: са шубарама, у опанцима, гологлави, с четвртастим шајкачама, са шеширима, у гуњевима, чворновати, нежни, зарасли у браде, деца са градилишта — ишла је та река и ваљала се, кошкала, подметала ноге, трчала, посртала, ћутала или гунђала негде у ћошку, гурала се као хиљаде бачених пиљака.

То је била мука, а не саградити фабрику: пет пиљака испустиш из руке па се сударају, а три и по хиљаде људи!

Чак су помало и смешни били ти дани. Прва куповина коју је фабрика извршила била су радна одела, не бакар него одела. Све су их обукли и ставили им на рукаве фабрички знак. Добри, храбри идеалисти мислили су да је тиме све готово. Са уживањем су гледали униформисани, прави европски колектив — нитде једног гуња. А онда? Ех, шта је онда све било.

Знакове су кидали са рукава и носили одела кући. Нервозна екипа, која је хтела што пре прву фабрику, пришила им је тада знаке на леђа, па нека скину ако могу. И скидали су их. Онда су им давали блузе различите боје од боје панталона, а ови су их међусобно мењали и опет је све било исто.

Било па прошло. Добра, пожртвована екипа инжењера и техничара успела је најзад са бивших хиљаду „пиљака" да измени судбину домаћег бакра, који је некад ушао у све уџбенике о класној борби, о страном капиталу и колонизацији, као суштина наше домаће варијанте о присвајању вишка рада.

Искрсао је тада први квалитетно нов однос за који су се многи онда у чуду запитали: није ли то неред?

Дошло је до парадокса: они горе који су помагали онима доле да се подигну, да постану управљачи, јер без њих ни сами нису могли да иду даље, уплашили су се одједном да је до тог „подизања" дошло пребрзо. Брже него што се њихова психологија привикла на „деобу власти". Млади, још неискусни радници почели су да дижу главе: реаговали су, критиковали, помињали бирократизам и своја права. Онда их је дочекала прва бусија: по наговору управе, шеф фабричке амбуланте одржао је „стручно" предавање радницима о томе да је свака појава реаговања и критике у ствари болест која се зове „психонеуроза"!

После тога, ко год се нешто бунио пришивали су му ту дијагнозу: пусти га, болестан је. Бирократија је тако стекла „научну подршку", а радници су у прво време кришом ишли у амбуланту да погледају свој картон: пише ли им да су неуротичари.

Касније је, не за дуго, и та теза пропала: од две и по хиљаде радника хиљаду се жалило на тек донесен први тарифни правилник о расподели. Много би ипак било да су их све прогласили „лудима".

Ето, тако је у ондашње време отпочињао један „неред" у најбољем реду.

Данас би нека слична појава била готово немогућа или би бар представљала првокласну сензацију чуђења. „Неред" је добио нове квалитете: више се борба не води за просту слободу критике, за отимање тог права од оних „горе", јер би стицање тог права било само етички а не и ег-

Наставак на 2. страни

Драган Марковић

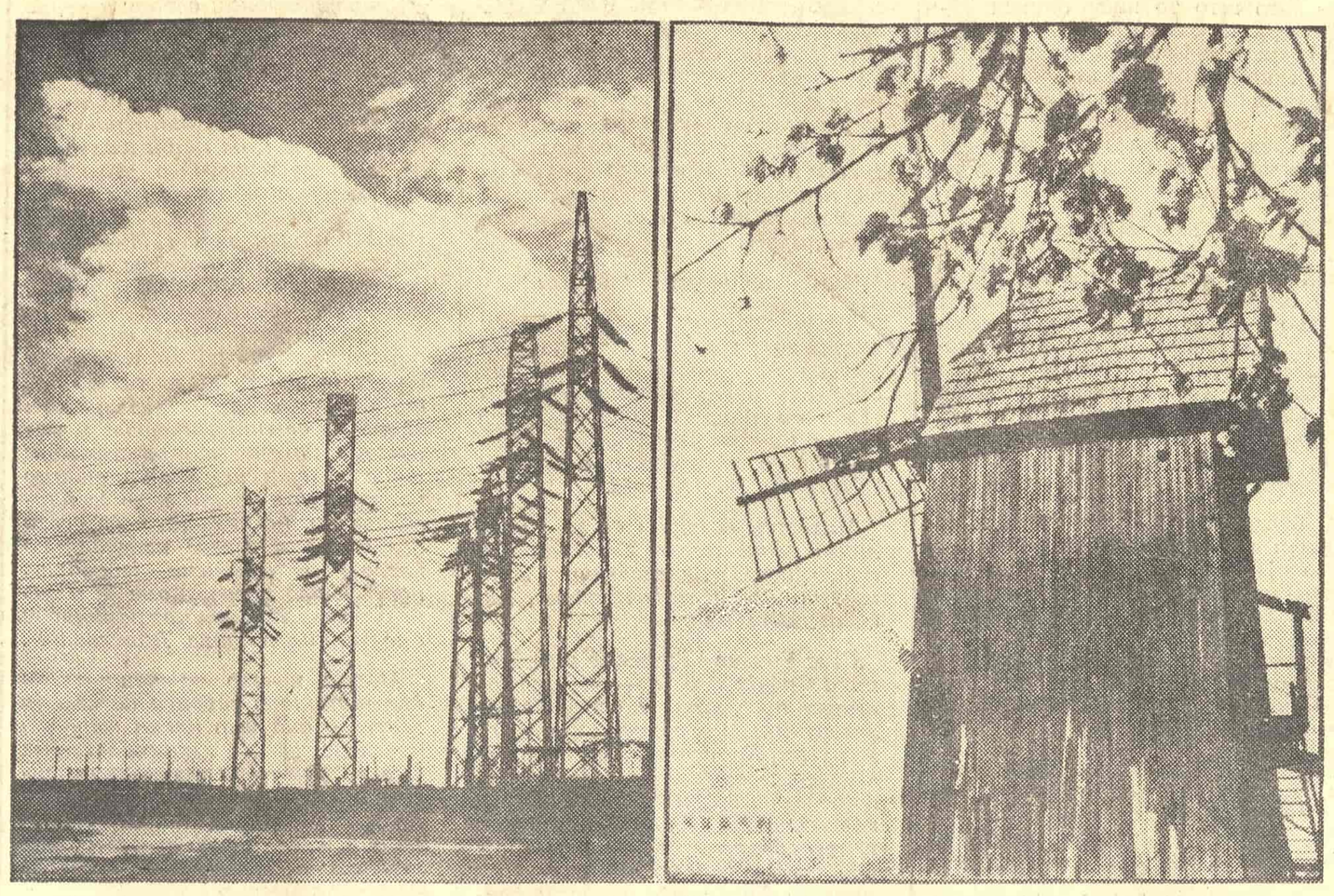

ВЕТРОВИ НАМ ВИШЕ НИСУ ПОТРЕБНИ — А ЧЕМУ ОНДА ВЕТРЕЊАЧЕ?

МАЛИ ЕСЕЈ

ХЕРОЈИ СУ ОПРЕЗНИ

Иван Ормаи

„Да ли се исплати бити херој када је берза тако нестабилна?"
(Тако данас говори Заратустра)

На углу Зетске и Цетињске улице у Београду када је отказала машина није отказао човек. Шофер Милан Јанковић свесно је и у последњем тренутку окренуо камион коме су кочнице потпуно отказале злокобно повећава јући брзину на стрмини улице, ка зиду сиве куће. Камион се зауставио превртнут. Небо се угасило за једног човека.

Ниже, на раскрсници и шијаци, деца су куповала воће и шарене лопте, и стотине људи и даље је безбрижно изговарало свакодневне монологе и дијалоге. Би ли су наново рођени а да то нису ни знали. Човек коме су дуговали живот био је сасвим обичан. Није намеравао да буде херој. Можда није ни сањао. Изгледало му је то велико и далеко.

Он је имао свој камион и свој живот. Мали брод којим је крстарио градским сливовима и дугим асфалтним рекама. Умрли су истога дана. Мали капетан на маломе броду. Другачије није ни могло.

Било је још у чудној и дугој историји оних који су умирали са својим народом, са својим краљем и својим богом, са срушеним илузијама, са умрлом љубављу, са пропалим подухватом, умирали због неизвршене дужности, због погажене речи. Капетани су тада тонули са својим бродовима.

Били су радознали, били су сујетни, похлепни, славољубиви, неправедни су били, волели злато и хареме, употребљавали су сва средства у борби за своје велике и хумане, мрачне или чак неостварљиве циљеве. Али и поред тога постајали су исти у једном заједничком тренутку. Нестајале су све разлике, прошлост би бивала заборављена. Када су бродови тонули капетани су остајали последњи. Можда горди, можда уплашени. Али остајали су до краја.

Таква је и прича о кинеском адмиралу Кво Лангу који је 1809. године руководио походом против обести најбеље жене-гусара, ратоборне удовице Чинг.

Млади цар Кај Кинг одлучио је да учини крај удовичиним пустошењима. Окупио је флоту и под вођством адмирала Кво Ланга послао против моћних и разуларених гусара удовице Чинг. Адмирал је био овлашћен да буде беспоштедан у освети и завођењу мира по милости царској.

Узгред учињена царева напоме на о лошем стању гусарских бродова била је, наравно, измишљена. Сврха јој је била да улије самопоуздање људима Као Ланга. Двадесет дана доцније снаге удовице Чинг сусреле су се са снагама Кинеског Царства. Око хиљаду бродова ударало је један на други од јутра до мрака. Измешани звуци звона, добоша, топовских пуцњева, клетви, удараца у гонг и прорицања пратили су битку. Снаге Царства биле су поражене. Ни забрањени опроштај ни препоручена строгост не имадоше прилике да буду примењени. Као Ланг се покори извесном обичају који данас побеђени генерали радије заборављају: самоубиству.

И пре и после тога било је сличних генерала. У ратовима, у играма, у забрањеним играма чак. После пораза сви су завршавали исто. Само су средства била различита: свилено уже, пиштољ, отров или харикири.

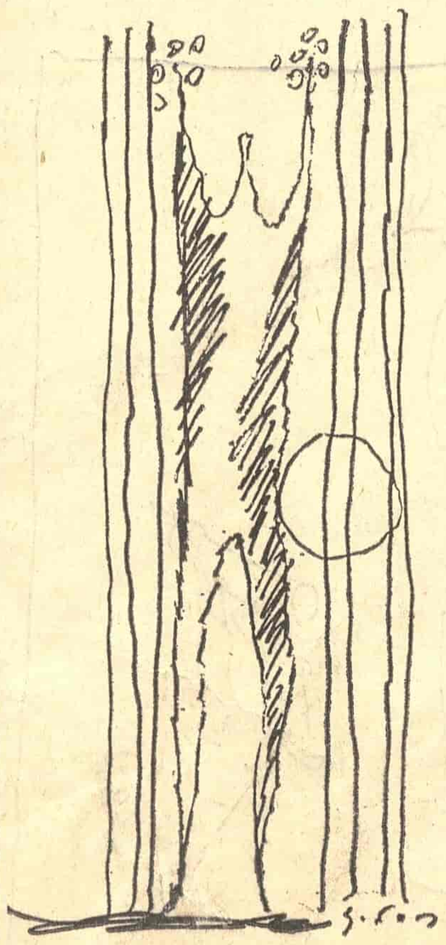

У ОВОМ БРОЈУ ВИЊЕТЕ СЛАВОЉУБА БОГОЈЕВИЋА

Мора су одувек била обесна и прождрљива. Ветрови су се одувек поносили бројем жртава. Под водне хридине, као и све живо што никуда не може да оде нити да одабира сопствену судбину, од искона се радују несрећама које изазивају. Мрак је њихова шанса. Смрт бродова њихова је победа.

Суочени са страхотама разуларених и подлих елемената капетани су управљали својим бродовљем. Додуше, имали су најлепше кабине, имали најлепше униформе, једини имали такве еполете. Жене су им се дивиле, посада их се плашила. Преносили су вести, болести, ратове, богове, откривали континенте. Али у тренутку краја сви су умирали на исти начин. Остајали су последњи на својим бродовима. Тонули заједно са њима. То је, уосталом, био њихов живот.

Данас и овде. Стотине генерала враћају се из боја без војске. Они имају одење на грудима. Они не помишљају на крај или бар оставку. Пораз њихове војске није и њихов пораз. Смрт њихових војника није њихова туга. Војска им није била дужност, светиња, живот. Она је само средство.

Мирно гледају у спискове погинулих. Тамо сигурно нема њихових имена. Затварају прозоре пред унезвереним лицима мајки, деце, жена. Они имају сопствене проблеме. Пред резиденцију скупља се нова војска. За нове победе. За нове поразе. За ново одење за храброст.

И данас бродови тону, мада су данас много већи. Мора још нису укроћена. Сваки брод има чамце за спасавање. (Опрезност, не скепса, налаже.) Најбржи и најсигурнији припада капетану. У тренутку несреће капетани користе то преимућство. Смрт њихове посаде и њихових путника није и њихова смрт. Они се не осврћу, журе у луке. У лукама чекају нови бродови и нове посаде. Затим су ту и путници. И они чекају. У наивности оних који никада нису препловили мрачни океан они верују капетанима који су успели да преживе. То је цена њихове карте без повратка.

Свакодневно тоне на стотине таквих бродова и спасава се исто толико па чак и више истих таквих капетана. Број бродова у лукама је велик али ипак ограничен. Капетани немају времена за бродове који тону. Конкуренција је огромна.

А бродови тону.

Чак ни пацови не успевају да се спасу. Једино хероји.

Хероји су данас опрезни.

ДРУШТВЕНА ПИТАЊА

НЕ ЉУТИТЕ ЧОВЕКА

ГРАДОМ се пронела вест да је један човек, ових дана, купио јахту за излете по мору и реци по цени од 80 милиона старих динара. Јахту је платио у готовом.

Његово име продавац држи у тајности, такви су пословни принципи, жељу купца треба поштовати.

Уосталом, зар би вама било пријатно да у новинама прочитате како сте јуче, у тој и тој продавници, купили ципеле број 43? Зар ви немате право да за свој новац, по законима тржишта, а према величини властите ноге, купите ципеле а да се то не обнародује? Оставимо, дакле, тога купца на миру, он је, вероватно и купио јахту зато што хоће да се одмори од свих нас. Не чепркајмо око њега, он је један много моћан човек. То не схватају неки, иначе, паметни људи, па неопрезно изражавају извесне своје сумње, врше поређења, говоре о некаквој правди.

А неки, склони демагогији, или социјално-сентименталн, наводе примере једног грађанина, који ради колико може, а ипак није платио станарину, па је имао непријатности са стамбеним предузећем, други није имао... и тако даље, али читаоцима су те приче познате. Неукусно је наводити их.

Уосталом, шта се постиже тим неодговорним кафанским препричавањима, која су често, оштро и с правом критикована, као једно од наших великих зала, чак и онда кад после њих не дође до туче и уништавања народне имовине то јест, кафанског инвентара. Шта се тиме постиже?

У примеру о коме је реч, можемо само нељутити оног купца јахте. Можда он још није отпутовао на једрење, чуће наше приче и нељутиће се.

А да ли треба љутити тога човека? Да ли баш њега? Ми знамо, свакодневно сусрећемо стотине, хиљаде оних, који 80 милиона неће видети ни кроз шалтер — ти сусрети су нам већ досадили — а он је просто дошао и платио 80 милиона.

Љутити таквог човека је неозбиљно, неопрезно, рекао бих чак и опасно. Зашто?

Размотримо случај са свих страна.

Тих 80 милиона он, вероватно, није одвојио од своје прве плате. Пре тога, сигурно је набавио и друге ствари. Стан, рецимо. Тешко је претпоставити да живи као подстанар, јер је у новинама могао прочитати да су сустанарски односи неугодна појава, да неке газдарице експлоатишу своје подстанаре, шаљу их на пијацу, а у току зиме, на сувомразици, по уље за ложење. И не само то. Он је, вероватно, пре јахте, купио ципеле, платио струју и тако даље.

Значи, у принципу, а нас интересује принципијелна а не приватна страна случаја, он је решио неке основне потребе, па би са тих 80 милиона могао да учини много тога. Или, са следећих 80 милиона.

Шта би могао да учини?

Могао би да на годину дана запосли сто наших радника с лич

Наставак на 2. страни

Васко Ивановић

КОЛАРИЋУ, ПАНИЋУ

Наставак са 1. стране

зистенцијални успех непосредног произвођача. Суштина „новог нереда" је сада у сукобима вишег домета. Пре свега: у дефиницијама и пракси националног питања, при условима самоуправног друштвеног система.

„Неред" те врсте ми не смета.

Смета ми: што се опет понегде све хоће да сведе, попут светозаревачких психо-досијеа, на пришивање етикета национализма — онима „доле", од студената до писаца и осталих „хуманистичких слојева" интелигенције. Има тог радикализма, свакако, и међу њима, не живе ни они, уосталом, под стакленим звоном, у кавезу, изоловани од наелектрисане средине. Али, чиста је бесмислица веровати да се једно озбиљно друштво може да уздрма памфлетима — ако су му „база" и „врх" чистих руку, ако је међу њима све у реду.

Национализма се нећемо спасти претњама и жигосањем појединачних имена, поготово оних „доле". Дубље корене он има — и у политици, и у историји, и у култури. И докле год на тим релацијама ћутимо или водимо дијалог глувих — биће и екстремиста, плашићемо их се, претити им. И тако ће и даље трајати игра Коларићу-Панићу, плетемо се самићу...

Драган Марковић

НЕ ЉУТИТЕ ЧОВЕКА

Наставак са 1. стране

ним дохотком од 100.000 динара, што би поправило и њихову судбину и нашу статистику.

Могао би да говори на телевизији, а новине би донеле његове фотографије. О чему би могао да говори? О себи, о било чему. Требало би само да поклони 10 милиона за пругу Београд — Бар, или ауто-пут Загреб — Сплит, већ према томе шта више жели.

Могао би да стипендира педесет студената. Тако би користио не само својој земљи, већ посредно, и привреди неких развијенијих европских земаља.

Могао би реновирати Пионирски град у Кошутњаку, пре него што се садашње бараке сруше неком на главу.

Могао би. Не интересује нас ко је он, како се зове, шта је по занимању. Говоримо принципијелно, приватна страна случаја је изван наше надлежности. Принципијелно говорећи, он би могао све то што смо набројали и још много тога. Он који је за једну јахту платио више него што износи годишња зарада 20 лекара, инжењера или председника општина у Србији, он би то, сигурно могао.

Не треба љутити тога човека. Ако је он све то зарадио радом, знањем, предузимљивошћу, генијалношћу, не само што га не треба љутити, већ му треба указати све почасти. Замолити га да научи све: економисте, правнике, инжењере, ВК и КВ трудбенике како то? Министре финансија, директоре банака свих република и покрајина треба послати њему у школу.

Ако је он све то зарадио. А ако су оних 80 милиона, ипак, зарадили други, они који их нису добили, шта онда?

Е, онда, они који су били дужни да законима, прописима и на друге начине, удесе да до тога не дође, изгледа да су добили више него што заслужују.

У сваком случају школе ће нам још требати.

Васко Ивановић

ПИСМА УРЕДНИШТВУ

Мали шешир Славка Михалића

Привидно, настали су врло непријатни односи између Удружења књижевника Србије и Савеза књижевника Југославије. Привидно зато што то нису односи Удружења и Савеза већ Удружења и секретара Савеза Славка Михалића који, додуше, потписује југословенску књижевничку органи зацију, али никако није Савез књижевника. Савез књижевника Југославије је, на срећу, много шири појам.

За сада, задржаћу се само на једном ексцесу који је добио широк публицитет у штампи, а како штампа умногоме, формира јавно мнење, осећам да је неопходно да јавно мнење прецизније упозна развој догађаја него што му је Славко Михалић, секретар Савеза, омогућио својим изјавама за штампу и написима који, очигледно, имају закулисне намере.

Бразилски Институт за књигу прави едицију „Светски роман" и у њој ће објавити по један роман из сваке земље, па је тако требало да буде и са нама. Међутим, један апсурдан гест Славка, Михалића избацио је југословенски роман из едиције, а накнадна објашњења Михалићева су комедија своје врсте.

ТАНЈУГ је објавио вест свог дописника из Бразила Милана Мирића о Михалићевом писму које је учинило да немамо роман у бразилској едицији.

Михалић је затим дао изјаву о дописнику Мирићу и у њој осудио напор бразилског Института називајући Институт „фрајерским" и потурајући Институту да игра „игру у којој ми нећемо судјеловати".

Михалић се ражестио и размахао преко својих снага и преко домашаја сопствене логике: Михалић је у „Борби" напао бразилски Институт за књигу и редакцију ТАНЈУГ-а, а касније у ВУС-у напао је „Борбу", која је објавила текст под насловом „Југословенски роман по чијој мери?" Тај „Борбин" напис Михалић је употребио да нападне редакцију „Борбе" за унитаризам, а уствардио је да смо Рајко Петров Ного, секретар Удружења књижевника Босне и Херцеговине, и ја, својим изјавама „Борби", „насели" оваквом њеном настојању.

У жељи да јавност упознам са веродостојнијим чињеницама упутио сам писмо главном и одговорном уреднику ВУС-а, и у телефонском разговору са редакцијом ВУС-а речено ми је да ће исправка изићи. Како се она ни до данас није појавила, а појавиле су се у штампи још неке слободне интерпретације Михалићевог деловања, чак са врло позитивним оценама, ја сам своје писмо ВУС-у уступио редакцији „Књижевних новина".

Писмо ВУС-у упућено 28. априла гласи:

Поштовани друже Цеба,

У ВУС-у од 21. IV 1971. године објављен је на 11. страни текст Славка Михалића „Осумњичена једнодушност" у ком се нетачно приказују чињенице од важности за Удружење књижевника Србије, произвољно интерпретирају текстови које сам ја потписао као секретар Удружења и, такође, на некоректан начин помиње моје име. Молим Вас да, као што то прописује Закон о штампи, на истој страни, под истим насловом и са истим наднасловом у првом наредном броју Вашег листа објавите ову исправку.

У тексту Славка Михалића стоји политичка оцена — да је НЕКОМЕ СТАЛО ДО РАЗДОРА У САВЕЗУ КЊИЖЕВНИКА ЈУГОСЛАВИЈЕ. Ја не бих, на овом месту, јер ми за то ступце Ваш лист и не дугује, настојао да утврдим коме је стало до раздора, али зато констатујем да је у објављеном тексту изнето неколико полуистина, неистина и фалсификата које раздор, намерно или ненамерно, потенцирају.

Чињенице изгледају овако:

Бразилски Институт за књигу затражио је избор од неколико романа из Југославије од којих би један био објављен у едицији „Светски роман". Координациони одбор Савеза књижевника Југославије је расправљао о томе у Титограду 30. IX 1970.

Михалић, везујући се за Михалићев записник са тог састанка, криво приказује чињенице, а уврег помиње и моје памћење. Па, да се подсетимо:

Став Управе Удружења књижевника Србије био је — за југословенску презентацију свету најрелевантнији је вредносни критериј. Међутим, Координациони одбор је на крају, али не и једнодушно, одлучио да бразилском Институту препоручи да објави шест романа из република и два из покрајина као презентацију југословенског романа. Разумљиво да представник Удружења књижевника Србије није могао да буде за овакав „кључ", јер би следећи логику оваквих „кључева", а посебно следећи апсурдну логику Славка Михалића, коју потпомаже још и изузетно памћење, на неком европском тркалишту, где у трци учествује по један представник из сваке земље, за Југославију трчало шест тркача из република и два из покрајина.

У Михалићевом записнику, који је прихватљив, стоји да је на КРАЈУ ОДЛУЧЕНО. Сваком ко уме да чита, па чак и да „завирује" у сопствени записник, јасно је да то НА КРАЈУ не значи ЈЕДНОДУШНО. Михалићево тумачење Михалићевог записника је произвољно а интерпретација састанка чист фалсификат.

Са своје стране, добронамерни Михалић, забринут за раздор у Савезу, види излаз у једнодушности и сагласности — са његовим мишљењем. Како Удружење књижевника Србије није моје приватно удружење ја сам о свом ставу у Титограду обавестио Управни одбор Удружења књижевника Србије и Одбор сматра да су за нашу презентацију свету важнији вредносни критерији и да је захтев бразилског Института и за уважавање и да је користан (а никако „фрајерски" како то оцењује Михалић) иако не води рачуна о народима и народностима Југославије, јер из сваке земље објављује ЈЕДАН роман. Нама, наравно, може и да се не допадне захтев Института, можемо и да га одбијемо, али немамо права да намећемо свој захтев да Институт објави осам књига из Југославије када већ из сваке земље објављује по једну, а и многе од тих земаља имају народе и народности.

Пошто сам ја апострофиран, чини ми се на крајње неприхватљив начин, у листу који потписујете као главни и одговорни уредник, морам да кажем: могуће је да ја погрешно сматрам да је вредносни критериј релевантнији, чиме ја још увек не оспоравам друге критерије, па ни могућност да су други важнији, што сам и доказао прихватањем одлуке већине у Координационом одбору и неизвајањем свог мишљења, али је недопустиво тврдити да сам ја једнодушно са другима био за онај критериј који не сматрам примарним. Да бих употпунио своје мишљење и да не би изгледало да говорим искључиво pro domo sua, сматрам да ништа не би сметало да се у едицији „Светски роман" објави роман Мирослава Крлеже, Цирила Космача, Слободана Новака, Ранка Маринковића, Меше Селимовића, Андреја Хинга или неког другог писца, но бирати роман по републичком кључу је заиста лоша услуга нашој култури. Ваља разликовати важне и важније, корисне и корисније потезе за представљање наше литературе. Ми то видимо на различите начине и то је нормално, но, не прихватам да се то без довољне ограде подведе под наслов „Осумњичена једнодушност" и наднаслов „Коме је и зашто стало до новога раздора у Савезу књижевника Југославије".

Морам поново да констатујем две чињенице: тврдити да сам ја заступао оно што нисам заступао прослободна је интерпретација Славка Михалића и такође да писмо упућено Савезној комисији за културне везе са иностранством не одражава став Удружења књижевника Србије.

Но да поменемо и речник Славка Михалића који је Ваш лист прихватио, пристајући да га објави без редакцијске ограде. У Михалићевом тексту стоји да сам ја „насео" редакцији „Борбе". Даље, из последњег пасуса, недвосмислено излази да сам ја, својом изјавом, коју сам дао као секретар Удружења књижевника Србије, послужио „манипулирању" београдског уредништва „Борбе". Остављам Вама и Вашим читаоцима да процене Михалићев речник, Михалићеву логику као и Михалићев доказни поступак који је он штедро допунио непотпуним информацијама, заменама вредности, па чак и фалсификатима.

Међутим, у једном делу Михалићев текст помиње „умирући централизам", и везује тај појам за извесне ставове Удружења књижевника Србије, што је оцена са значајном политичком тежином. Михалић, у политици, очигледно не схвата да човек, који га посматра, разликује његов гест од гримаса, и ја Вас молим, друже уреднице, да разумете да, у овом простору, не могу да уважим Михалића онолико колико сматрам значајним друштвени ефекат Вашег листа, па, следствено томе, сматрам да се Михалићева неодговорност преноси на Вашу одговорност.

Другарски Вас поздравља

Владимир Стојшин,
секретар Удружења књижевника Србије

У свом писму ВУС-у одговорно сам на оно што је ВУС регистровао, а не и на бесмислене Михалићеве изјаве које је дао „Борби". Што се „Борбе" тиче, њој сам дао изјаву и она је публикована у броју од 10. априла.

Владимир Стојшин

За сазивање Ванредне скупштине

Обавештавамо чланство Удружења књижевника Србије да смо на ванредној седници Управног одбора, одржаној 12. маја 1971. године, због неслагања са начином одлучивања у Управи и због прихватања туђих решења, поднели оставке.

Сматрајући садашњу Управу некомпетентном да доноси одлуке, захтевамо Ванредну скупштину Удружења, која ће, као врховно тело, прихватити или одбацити наше предлоге за консолидовање политике Удружења књижевника Србије.

Све до одлуке Ванредне скупштине сматрамо се неразрешеним члановима Управе и задржавамо сва права и дужности.

Миодраг Јуришевић, с. р.
Милан Комненић, с. р.
Адам Пуслојић, с. р.
Видосав Стевановић, с. р.
Владимир Стојшин, с. р.

ЛЕТОПИС

Против националистичке митоманије

Игор Мандић, један од најзначајнијих критичких духова новије хрватске књижевности, аутор много хваљене књиге „Уз длаку", и несумњиво ваљани настављач матошевског неговања фељтона, објавио је ових дана у ВУС-у изузетно занимљив текст „Митоманија или практички програм". За разлику од многих својих колега који не само да учествују у националистичким подухватима „Матице хрватске" већ и у литерарним саставима шире националистичке и шовинистичке идеје, Мандић упозорава на све оно кичерско, приземно што прати хрватски национализам. Он и ношење амблема и грбова, као појавне облике национализма, сматра бесмислицом али проналази разлоге за такве појаве у младих људи, констатујући „актуалну наваду да се китимо националним инсигнијама".

Мандић међутим, нуди други, озбиљнији програм: „Али, ако с националног стајалишта можемо посве лијепо схватити појединце „грбоносце", зар им не бисмо смјели предложити да размотре и овакве *протуаргументе*, дакако (и са мо) с једног *моралног, естетичког*, па чак и *етичког стајалишта*? Хрватска, наиме, *није никакав клуб* да бисмо њезиним ознакама обљепљивали своје маленкости и своје прашњаве бензинске канте, *Хрватска није никакав 'вокално инструментални састав'* да бисмо њезин грб требали истицати на *бубњевима* наше неживљености. Напокон, у овом времену преплављеном којекаквим налепницама, понајвише пропагандно-господарственога карактера, *није лијепо нашу Хрватску сврставати* у ред *нечега што се, ето, рекламира*. Како рече један радник на бензинској пумпи, *Хрватска није на продају*, и онај тко је прави Хрват неће њене ознаке истицати тамо (рецимо на „шофершајбни") гдје се иначе држе налепнице произвођача бензина!

Дакако, није само младеж она која неразумно снижава вриједност нечега што се *не да крчмити ни рекламирати*. Њени родитељи, који по каванама громогласно урлају некоћ забрањиване пјесмице, боље би урадили да унутину прегну за бољитак Хрватске, а не да само узалуд троше енергију."

Мандић сматра да заправо рефлектор и треба уперити на „родитеље" који су младеж опчинили идејама које нису битне за национални развој хрватског народа. Позивајући се на текст Стјепана Радића из године 1897, на текст који је објављен у часопису „Хрватска мисао", Мандић упозорава на сву актуелност Радићева става о јединству Хрвата и Срба, о њиховој заједничкој судбини. Само озбиљан национални програм може бити занимљив данас, сматра Мандић. У томе он види потврду Радићева мишљења и размишљања: „Ми Хрвати под Хрватском мислимо вазда само комад земље, и тко на већи комад те земље мисли, тај је већи патриота. Та и појам НАРОД није нам јасан, јер ми ни данас не вјерујемо искрено да тај народ сачињава и загорски МУЖЕК и лички КОЗАР, а поготово одвратно нам је и чути да би члан тога народа могао бити ВЛАХ. Зато ми хоћемо да под домовином, народом, државом вазда разумијевамо све који говоре једним језиком и дишу једном народном душом. Хрвати и Срби, дакле, један су народ. Језгром тому народу управо су најнижи слојеви, којих се ми данас само за столом сјећамо, пијући вино и смијући се код жуљева тих потлачених слојева друштва. Дјетињаста љубав к мору, к језерима, шумама, горама и изворима може да утрије младу машту и да начас занесе које срце, али цијелу душу проникнути, сву душевну снагу сабрати и несавладивом учинити, може само мужевна љубав к цијелому народу, љубав и разумијевање народних потреба и тежњи. Данас је хрватска младеж пуна романтизма, данас она још пјева „У БОЈ У БОЈ!" гдје с највећим заносом изговара „НЕК ТУРЧИН ЗНА КАКО МРЕМО МИ!" — а ми хоћемо да та младеж почне реално мислити, да разабере да је народу до ноката догорјело, да народ већ очајава, да пропала морално, умире материјално. Дакле, мјесто одушевљених здравица, брзојава, поуздања и изјава, ми хоћемо промишљен рад на пољу господарском, просвјетном и политичком". (И. Ц.

У АЛЕЈИ ВЕЛИКАНА

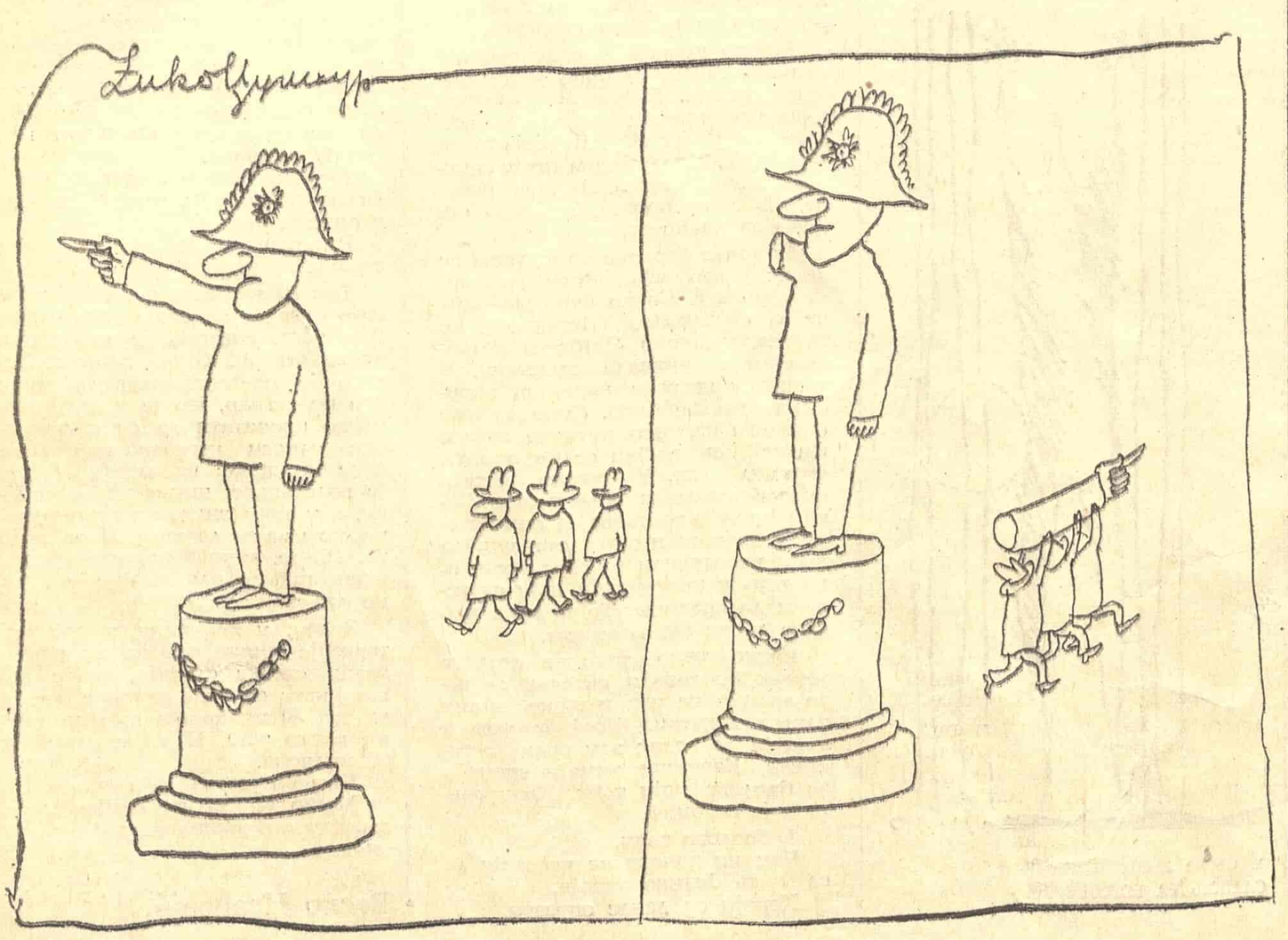

ПОСЛЕДЊЕ ИСТУПАЊЕ МИГЕЛА ДЕ УНАМУНА

Луис Портиљо

МИГЕЛ ДЕ УНАМУНО је умро одједном, као што се умире у рату. У рату с ким? Можда — са самим собом. Али и са онима који су продали Шпанију и издали народ, мада многи у то неће поверовати. Ипак, било је људи који су тих страшних дана сачували независност својих убеђења. С тачке гледања човечанства то је охрабрујуће, а са шпанске тачке гледања — у томе је сва нада.

Просторија за церемоније универзитета у Саламанки је, у ствари, огромна и туробна дворана чији су зидови украшени гобленима и која се користи само у најсвечанијим приликама. Кроз велике прозоре продире бујица светлости која још више истиче ћилибарски сјај старинских камених цокли.

Тако је изгледала сцена. А драма о којој ће овде бити речи одиграла се 12. октобра 1936. године, у тренутку када је шпански фашизам достигао први стадијум тријумфа. Прослављао се значајан датум шпанске науке. Јутро је већ било поодмакло. На председничком подијуму била је разапета лепеза састављена од љубичастих мантија, тамних судијских одежди, светлуцавих војничких еполета, крстова и медаља које су украшавале кочоперно истурене груди, упадљивих сатенских ширита на црном фраку његовог превасходства провинцијског гувернатора. И све то окружавало је њега (у намери да му укаже част или да га смрви?), њега — човека за кога је спознаја народа била непресушни извор гордости — — Мигела де Унамуна, ректора универзитета.

Алегорична слика Републике која је некад украшавала главни зид дворане ишчезла је, а њено место безобразно је заузео портрет дебелог Каудиља. Из фотеља прекривених сомотом, са обе стране подијума, падале су на под докторске тоге с веселим разнобојним пругама — црвеним, жутим, светло и тамноплавим — које су симболизовале право и медицину, науке тако хумане и тако тачне. Међу научницима седело је и неколико жена, док је почасно место заузимала Дона Кармен Поло де Франко, супруга спаситеља домовине.

На супротној страни од подијума ограђеног балустрадом од тамног полираног дрвета, дупке пуна дворана, сва у ишчекивању, пригушено је жагорила. А на самом њеном крају цаклиле су се трубе војног оркестра, спремне да интонирају химну.

Свечаност је почела. Отворио ју је Дон Мигел, изговоривши ритуалну фразу својим упечатљивим, јасним и чистим гласом.

Затим се на трибину попео Дон Франциско Малдонадо, пуначки и омалени професор књижевности и месни велепоседник. С великом ерудицијом и претенциозном барокном дикцијом поднео је безбојни експозе, изразивши на крају веру у бољу будућност. Поздрављен бурним аплаузом, поклонио се према подијуму и вратио се на своје место. После њега изишао је Дон Хосе Марија Рамос Лоскерталес из Сарагосе, мршав и висок човек оштрих покрета и очију из којих севају муње, али тих и тачан у говору. Његово фино лице, пуно благородне и деликатне ироније, непрестано се преображавало. Говорио је о борби на живот и смрт и, уопште, било је то још једно апстрактно иступање са следећом тезом: моћ Шпаније, доведена до белог усијања у вигњу насиља, прочишћава се као злато на пламену, одбацујући све што је сувишно и туђе. И кроз све олује проћи ће Шпанија у свој својој првобитној светости и чистоти. И поново бурни аплаузи.

А онда је устао генерал Милан Астреј. С наглашеном понизношћу саопштио је да жели да говори с места. Изгледао је застрашујуће. Наиме, генерал је био тако мршав као да је цео живот провео на посној храни. Осим тога, био је без ока и руке, а цело његово лице и остало што се могло видети, било је унакажено страшним ожиљцима. Међутим, свако сажаљење које би могла да изазове његова наказност, гасили су у самом зачетку његови злобни и ниподаштавајући манири.

Он је створио „Терчно" шпански интернационални легион који је дејствовао у Африци. Завео је у њему гвоздену и немилосрдну дисциплину којој су се добровољно потчињавали недалековиди пробисвети из разних земаља. Ране (које су једнима изгледале за сваку похвалу, другима превише хваљене, али свима застрашујуће), задобио је у, за Шпанију срамотној, мароканској експедицији за време сурове владавине Алфонса XIII, званог „Африканац". Али и поред свега, ореол који је окружавао генерала, имао је основу у изопаченој, макабристичкој оригиналности, у лицемерном парадоксу његовог војног поклича: „Viva la Muerte!" — „Живела смрт!"

Још честито није ни устао, кад се његов оштар глас разлегао двораном, буквално као да се откинуо из његових витешких груди, засутих читавом галаксијом крстова који су сведочили о високим наградама за храброст. У самом почетку изјавио је да половину Шпанаца чине злочинци који су и главни кривци за бунтовништво и издају. Да не би било ни најмањег двоумљења, изјавио је даље да злочинцима и издајницима сматра управо оне грађане који остају верни законитој влади.

Одједном, у дубини дворане и у неочекиваном налету интуиције, неко је без грешке схватио логику пароле која се људима здравог разума чинила продуктом епилептичара, па је узвикнуо:

„Viva, viva la Muerte!" — „Живела, живела смрт!"

Не збунивши се, генерал настави са истом жестином:

„Каталонија и Земља Баска, Земља Баска и Каталонија — то су два злоћудна тумора на телу народа. Фашизам, који за Шпанију представља носиоца здравља, мора проникнути у живо и здраво ткиво — како то чини хирург лишен лажне сентименталности — и отуда извући обе израслине. С обзиром да то здраво тело представља земља, а заражено људи који на њој живе, фашизам и армија уништавају људе, а земљу враћају светом краљевству народа..."

МИГУЕЛ ДЕ УНАМУНО

Заћутао је и надмоћно прешао погледом по слушаоцима. Схватио је да их држи у пуној покорности, да их је све до последњега хипнотисао. Још никада његове тираде нису тако овладале пажњом аудиторијума. Било је очигледно да се налази у својој средини, да је задивио универзитет. И говорио је даље у заносу, не примећујући презриви и једва приметни, али убиствени осмех који се појавио на уснама ректора.

„Сваки социјалист, сваки републиканац, сваки од њих без изузетка, а да и не говорим о комунистима, у очима народне владе је бунтовник. Влада ће у блиској будућности бити призната од тоталитарних држава које нас помажу против самовоље Француске, демократске Француске и одвратног Албиона. И тада, а можда и раније, само ако то зажели Франко, и уз помоћ храбрих Мавара који су сасвим недавно, буквално јуче, претворили моје тело у рушевину, а сада заслужују благодарност моје душе зато што се боре за Шпанију ратујући против Шпанаца... хоћу рећи против рђавих Шпанаца, зато што дају своје животе у име заштите свете шпанске вере, о чему сведочи њихово учешће у црквеној служби и у ескортовању Каудиља, и то што они у рупице на реверима стављају свете значке и медаље Пресветлог Срца..."

Генерал се изгубио и лавиринту сопственог узбуђења. Заћутао је, раздражен и зао. И у том мучном застоју у помоћ му је притекао неки фашист-ентузијаст, узвикнувши:

»Arriba Espana!«

Слушаоци су равнодушно опустили главе, али је фашист, не збунивши се, викао и даље:

„Шпанија!"

„Једина!" — механички је одговорила гомила.

„Шпанија!" — поновио је он.

„Велика!" — одазвали су се у хору слушаоци.

„Шпанија!" — биле су неумољиве плаве кошуље.

„Слободна!" — једногласно су одговорили побеђени.

У овом вештачки изазваном дијалогу, аудиторијум је показао крајњу апатију и одсуство одушевљења. Као да их је покренула нека невидљива опруга, неколико људи у плавим кошуљама одлепило се од својих места, свечано дижући десну руку у знак поздрава фотографији на зиду:

„Франко!"

Учесници скупа невољно су устали и почели да скандирају као хор папагаја:

„Франко! Франко! Франко!"

Једини који није устао био је Дон Мигел и зато су се присутни нагло утишали и вратили на своја места. Њихови погледи, пуни немира и напрегнутости, били су уперени у његову марконтну појаву, у спокојно лице урамљено сребром седе косе. Израз његових очију, скривених иза светлих наочара, било је немогуће одгонетнути. Између фине линије носа и беле донкихотске брадице, горка гримаса прецрења видно је, међутим, искривила његове усне. Присутни су се узнемирили. У многим срцима одједном је оживело давнашње осећање увреде и многи су се, усхићени његовом неустрашивошћу, уплашили за његову безбедност. А готово сви су осетили нагли пораст напетости која претходи неизбежној трагедији.

Најзад, Дон Мигел се полако дигао из своје фотеље. Ионако већ смирена дворана, одједном је потпуно занемела. И у тој тоталној и крајње непрегнутој тишини Дон Мигел је почео свој говор задивљујуће мирно, одајући чак утисак да се наслађује сваком својом пробраном и савршено одмереном речју. Ево смисла онога што је тада, у свом последњем јавном иступању, рекао:

„Знам да с радозналошћу очекујете моје речи. Познајете ме добро и свесни сте да више не могу да ћутим. Томе се нисам научио у току целог свог 73-годишњег живота, а сада поготову немам намеру да се учим тој вештини. Има тренутака кад ћутање постаје лаж зато што може да буде схваћено као одобравање. Ја не бих могао да преживим несклад између своје свести и својих речи. У мом случају то су увек две апсолутно неразлучиве ствари.

Говорићу кратко. Истина је најјаснија кад се појављује нага, ослобођена од многоречивости и ораторских украса. Хтео бих да у најкраћим цртама изложим свој став у односу на иступање (ако се то иступањем може назвати) генерала Милана Астреја који се налази овде међу нама."

Генерал пркосно начуљи уши.

„Оставићу по страни личне увреде које се састоје у гомили његових псовки упућених против Баска и Каталонаца. Ја лично рођен сам у Билбаоу, у самом центру бомбардовања за време Другог Карловог рата. Чак и касније, када сам се одродио са Саламанком, дивним градом за који сам везан дубоким коренима, ја никада нисам заборавио свој родни крај. И овде присутни епископ који, надам се, то неће порећи, јесте Каталонац из Барцелоне."

За тренутак је заћутао. Лица већине слушалаца била су бледа. Ова кратка пауза испунила се драматичном напетошћу, а ишчекивање је достигло врхунац.

„Чуо сам овде готово некрофилски поклич „Живела смрт!". За мене он значи исто што и поклич „Смрт животу!". И ја који сам проживео живот измишљајући парадоксе, који су код неких људи изазивали неразумљиву мржњу, кажем вам да овај варварски парадокс сматрам одвратним. С обзиром да је он изречен у част мог предговорника, ја сам разумео да је он упућен на његову адресу и ти који су га изговорили хтели су да кажу да је сам генерал Астреј симбол смрти.

А сада још о једној ствари. Генерал Милан Астреј је наказа; али нека се ова моја изјава не схвати ни као најмањи подсмех. Он је војни инвалид, а то исто био је и Сервантес. Међутим, крајности нису правила, већ изузеци. На жалост, у Шпанији данас има исувише наказа. А ускоро, ако нам бог не дође у помоћ, биће их још више. Мене плаши да би генерал Милан Астреј своју психологију могао наметнути масама као образац. Био би то стравичан образац. Наказа којој недостаје узвишеност Сервантесовог духа, није надчовек, већ, без обзира на своје ране, једноставно човек, само озлојеђен и раздражен. И зато, као што рекох,наказа којој недостаје узвишеност духа,тражиће утеху у злокобној жељи да наказност види свуда око себе."

У муклој тишини његове речи звучале су чисто и благородно.

„Независно од своје непопуларности, генерал Милан Астреј не спада у одабране умове, а не спада можда баш зато што је непопуларан. Генерал Милан Астреј хтео би да изнова преуреди Шпанију, на свој начин и по свом обрасцу. Ето зашто, како се он сам изразио и не желећи можда да се тако изрази, он хоће да види Шпанију као наказу."

У том тренутку, не могавши да се уздржи, генерал стаде махнито да виче:

»Muera la Inteligencia!« — „Смрт интелигенцији!"

„Не, живела интелигенција! Смрт штетним интелектуалцима!" — исправи га новинар из Кадикса, Дон Хосе Марија Пеман. Подржало га је неколико гласова. Многе руке згрчиле су се у песнице да не би запљескале седом ректору. Плаве кошуље биле су спремне да прибегну насиљу. Једино сазнање да се налазе у мањини угасило је у зачетку тај импулс. Избила је свађа. Споменута су имена научника који су или нестали или су били стрељани. Са свих страна чуле су се пригушене речи смиривања. Део људи у тогама груписао се око Дон Мигела, а плаве кошуље су окружиле свог увређеног хероја.

Попут разбеснелих морских таласа који све мањом силином кидишу на стене, галама се постепено стишавала. Поново се појавила прилика Дон Мигела. Прав као стрела, с исто таквим погледом и с прекрштеним рукама, личио је на скулптуру. Још једном се његов глас разлегао двораном.

„Ово место је светиња интелекта, а ја сам његов највиши капелан. Ви сте ти који скрнавите његове свете прагове. И ма колико пословица говорила супротно, ја сам увек био пророк у својој домовини. Ви ћете победити, али тиме ништа нећете моћи да докажете. Победићете, јер је на вашој страни слепа физичка снага, али нећете ништа доказати зато што за то треба умети мислити. А да бисте умели да мислите, потребно вам је управо оно што ви не поседујете: мудрост и праведност. Сматрам сувишним да апелујем на вас да се замислите над судбином Шпаније. Ја сам завршио."

Тада је Дон Мигелу приступио професор грађанског права Дон Естебан Мадруга, добар и частан човек, пружио му руку и понудивши другу Дона Кармени Поло де Франко, извео је обоје из дворане. Унамуно је изишао блед, али ниједног тренутка не изгубивши присуство духа. Жена генерала Франка била је толико ошамућена да је ишла као одузета.

У Бургосу је одмах после овог догађаја одржано саветовање Хунте. А затим је стигла бескомпромисна Франкова наредба: ако се преступ ректора универзитета у Саламанки може сматрати довољно тешким, овога треба одмах стрељати. Преступ је био тако и оцењен, али се неко, промишљенији и опрезнији, досетио да би такав чин могао имати фаталне последице по престиж новопеченог „Покрета ослобођења", па наредба о стрељању никада није била извршена.

Дон Мигел се повукао у своју кућу која је од тада била под сталном и јаком полицијском стражом. А ускоро, тачније — последњег дана 1936. године, тако чуван Мигел де Унамуно умро је услед напада апоплексије. Нашао је вечни мир.

Превео с руског
Милан Николић

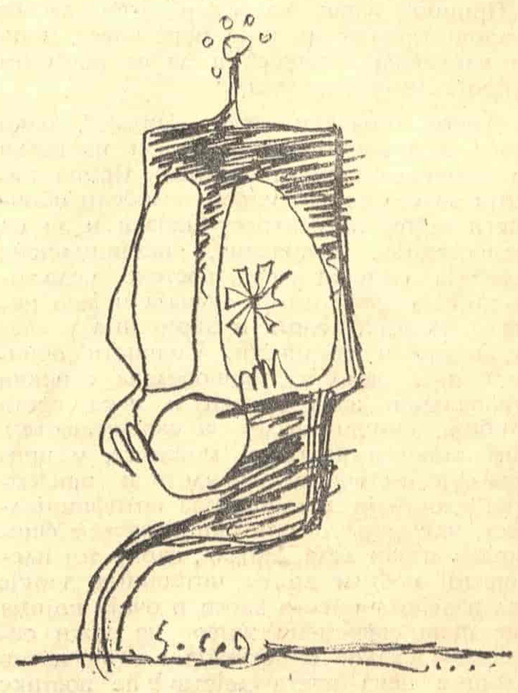

ЧЕДО ПРИЦА

БОЖИДАР МИЛИДРАГОВИЋ

Улепшати обичност

Чедо Прица: „ДОБРОТВОРИ“, Матица хрватска, Загреб, 1970.

СТАРА ЈЕ ИСТИНА да се приповедач одлучује на стваралачки чин пре свега што, уопштено речено, има за то довољан разлог, било да разлог почива у личној приповедачевој вокацији за саопштавањем или у некој узвишенијој, универзалнијој побуди. Ма колико изгледало чудно, од тог стваралачког разлога умногоме зависи не само када ће већ и о чему ће приповедач прословити. То значи да, без обзира о чему приповедач прича и на који начин структурише властито дело, тражење разлога за саопштавањем може открити да ли у стваралачком акту постоји артифицијелни, лажни тон, неправо сазвучје, или се, с друге стране, ради о приповедању које има општији значај.

Треба признати да, у поводу најновије збирке приповедака Чеде Прице „Добротвори“, читаоца тражење разлога за саопштавањем заокупља више од самих приповедака, иако је свестан да такво тражење представља нешто што у основном нити увећава нити умањује уметничку вредност приповедака, јер се бар привидно налази изван самог приповедања. Истини за вољу, можда је и претерано рећи да се Прици, после више објављених збирки песама, романа, после неколико изведених телевизијских драма, не може много замерити. „Добротвори“ су збирка приповедака у којој су приче подељене у два тематска круга, испричане живо, коректно, на махове чак и узбудљиво; час ће нас привући лирски пасажи, а опет, другом приликом, нека нежна, блага приповедачева иронија која се неосетно надвија над покрете ликова. И увек тај свезнајући поглед приповедача, та чудесна потреба да све контролише, вероватно условљена страхом да се приповедање не отме контроли, да се речи не изгубе из свог природног низа. Скоро да нема збирке приповедака у нашој савременој књижевности, у којој је до те мере позиција приповедача непромењена и строга фиксирана у структури приче, да нам изгледа као да та приповедачева непомичност има неки тајновити смисао када се ради о појединим приповеткама, иако је очигледно да Прица настоји испричати прилично обичне догађаје из свакодневице која га окружује.

Први тематски круг под називом „Опаријена земља“ могла би се условно речено, назвати малим романом, јер се у њима настоји из различитих углова осветлити житије убогог инструктора Јоже, који обучава будуће возаче. Ма колико читаоцу изгледала незанимљивом судбина овог убогог инструктора, живост приповедања и блага иронија којом се Прица подсмева више обичности него лику чине да се приповетке овог тематског круга доживљавају као пријатне слике, као занимљиви „исечци из живота“. Прицин инструктор је лик испуњен људском лепотом и благошћу, па према томе припада оној не тако малобројној гарди хероја који и очекују од живота и граде властиту судбину. Али, за приповедача ликови оваквог опсега и значаја представљају фигуре које им служе као нека врста замене за тезу или као облик уметничке параболе, те је и Прицин јунак само средство да се читаоцу покаже до које мере човек мора да улепшава обичност и да се поезијом супротставља реалности.

Други тематски круг „Завјесе“, иако нема централног лика, као да наставља са варирањем истог мотива: Прица настоји да се приповедањем ослободи обичности којом га реалност напада и да од једноставних, испразних, незанимљивих догађаја сагради мале поетске медаљоне који по себи имају значаја и, као наново створена лепота и хармонија у свету, имају и вредности. Улепшати обичност није само за приповедача основни стваралачки задатак већ и нека врста алибија, главни разлог за саопштавањем. Тим главним разлогом може се, у приповедачевим очима, оправдати и „приземност“ догађаја, и смишљена артифицијелност, чак и његова позиција заувек фиксирана изван дела. Најзад, зар у тој племенитој побуди да се читаоцима дарује ред и лепота уместо хаоса и очаја којима нас пуни савремени живот не лежи оправдање сваког стваралачког акта и зар то није нека врста дејствујуће поетике која, у данашњим условима, једино има смисао?

Мора се признати да питање разлога за саопштавањем изгледа далеко компликованије него што то произлази из Прицине примењене поетике. Пре свега, приповедачев разлог мора да буде више убедљив за читаоца него што одговара аутору: само у односу на читаоца гради се уметничка реалност, што значи да се приповедање опет враћа реалности било као нова суперструктура или као изазов. Приче под називом „Добротвори“ нису својим главним особинама изазови, јер су стваране у наивном уверењу да ће само приповедање успети у битноме да измени лик обичности, као да обичност, слично као и живот, у стварању не треба да се разграђује, да се речима мења и да се у току приповедања преображава.

Стваралачки разлог свакако не почива потпуно независно од самог приповедачког чина, нити пре самог акта казивања. Тачније, он се не поставља пред приповедача као задатак или програм. Када се ради о примењеној поетици и о усвојеном програму, обично разлика која се осећа приликом реализације, у самом делу, говори да неки, прилично нејасни, мотиви одвајају аутора од првобитне замисли и приморавају да друкчије структурише причу. Истоветност намере и остварења у причама Чеде Прице показује не само да је приповедач успео да контролише властити глас већ и то да му предмет о којем прича не значи сувише; скоро би се могло рећи да су ликови у једном и другом тематском кругу изабрани случајно, толико немају значаја за сам ток приповедања.

Упрошћено речено, приповедач је у свим приповеткама забављен потребом тражења довољног разлога за стваралачки чин, тражењем оквира који ће му помоћи да улепша обичност и да се супротстави реалности. У томе видим веома лепу потребу да се размишља уз хартију, једну узвишену веру у прочишћујућу моћ речи. Али, у очима читаоца ипак остаје слика једног јаза који се неповратно раширио између приповедача и његова дела, између улепшане обичности и ликова који постају средства за остварење приповедачеве намере, између сумњиве лепоте представљеног и несумњиве лепоте стварног живота. Па ипак, вредно је споменути да Чеди Прици нису недостајале добре намере, приметна приповедачка умешност и стваралачки мар који, бар када је реч о овој збирци, нису уродили натпросечним резултатима.

Миодраг Рацковић

Судбина песника и песме

Божидар Милидраговић: „ГДЕ НАС ЈЕ АНЂЕО ПОБЕДИО“, „Нолит“, Београд, 1970.

НИЈЕ ни мало случајно што су се две нове књиге Божидара Милидраговића, роман „Уметник Золт“ и збирка песама „Где нас је анђео победио“, скоро у исто време појавиле. У обе ове књиге писац је превасходно преокупиран истом или сличном темом: судбином ствараоца и његовог дела, смислом уметничког опредељења и инспирацијом за њега.

Осећање трагичне немоћи и јаловости песничког чина и песниковог положаја у свету, са једне стране, и, истовремено, уклета вера у делић божанске мудрости, сврсисходности и неминовности рађања песме, са друге стране, основни су, најјачи и песнички најуспешније реализовани мисаони елементи Милидраговићевих нових песама. Из ових мисаоних простора проистиче и добар део осталих тема и преокупација, иако, ваља рећи, без жеље да се тиме најави и суд о вредности, да ове песме, због подређености тематском плану збирке, нису у тематском погледу превише разноврсне. Отуђен и ником потребан; лишен романтичарске илузије о компензативности и исцелитељској моћи песме; одвојен од романтичног, херојског и митског декора којим је некад био окружен; песник је, по Милидраговићу, остављен да у беспомоћном егоцентризму, кроз језички медиј, обликује и формулише своје визије и недоумице. Степен Милидраговићеве песничке оригиналности у бављењу овом вероватно најчешћом темом и најопштијим местом целокупне савремене поезије — у запажању о истовременој бизарности песникове улоге окупираношћу приватним недоумицама, и о нејасној нади у смисаоност песничке мисије — не треба сагледавати само у области песничког језика и песничких слика, у чему је овај песник још својом првом самосталном збирком („Цариник“, 1967) показао несумњив таленат, већ добрим делом и нијансирању, из песме у песму, виђења песникове судбине, могућности и природе песничке речи. Ако би неко желео да у збирци „Где нас је анђео победио“ изналази хомоген и целовит мисаони систем, а за тим се може осетити потреба јер се Милидраговић све више формира као изразито мисаони песник, лако би дошао до запажања о песниковој еклектичности и мисаоној недоследности, у чему, чини се, има и једна нарочита врста дражи поетичних несигурности и трагалаштва.

Песма је за Милидраговића најчешће горка тужаљка, гоњење мршавог плена и „глас пролепшан оскудицом“; она се рађа при суочавању са последњим, коначним исходиштем, са смрћу која је једина извесност у општој неизвесности. Својој најопсесивнијој песничкој теми, обесмишљавајућој и разрешавајућој моћи смрти, и немоћи управљања судбином, Милидраговићева поезија покушава местимично да супротстави било саркастичан, но ипак на крају крајева узалудни и резигнирајући подсмех (песма „Пророчиште“, на пример), било, пак, жељу и настојање, сизифовски посао додуше, да се судбина песникова и судбина његовог певања раздвоје („Уговор о ћутању“). У додиривању и у узајамном подстицању ова два антипода става о смислу певања, прво, да је песма немоћно, бесплодно и трагично батргање, и друго, да постоји зрачак наде да се смисао песме нађе у „савршеном певању“ (за којим Милидраговић из циклуса у циклус трага) и у одвајању песничког дела од личности која га је створила — а овај други став је у ствари поновно долажење до вербално одбачене романтичарске илузије о компензативности — и налазе се, такав се закључак намеће, импулси за право уметничко стварање. Још тачније, нагон за стварањем почиње тамо где кулминира ово узајамно надметање смисла и бесмисла, наде и безнађа, тамо где песнику као човеку најснажније прети опасност капитулације.

Поред песама које су окупиране поменутим „крупним“ темама, занимљиву новину, у односу на претходну Милидраговићеву збирку, представљају стихови у којима се кроз богат и разноврстан сплет асоцијативних нити евоцирају извесне врсте паганских култова огњишта, завичаја и смрти. Има у тим стиховима ароме нечега типично нашег, србијанског и балканског, горштачког, што се није јасно искристализовало ни као мит ни као легенда, али је присутно у људима нашег поднебља, у њиховом начину мишљења, осећању и поимању света, и у односу према животу. Врло је вероватно да ће даље и дубље понирање у ове духовне просторе, тражење у запретаним мудростима вечитих истина о човековом трајању, у наредним збиркама, обогатити и можда делимично трансформисати Милидраговићев песнички профил.

Очигледан је у овој новој збирци Милидраговићев напредак, како у интелектуалној концентрацији тако и у начину организовања структура песама, што се нарочито очитује у чвршћем подређивању свих елемената смисаоног и мелодијског плана, чега у ранијим песмама није увек било у довољној мери. Неколико песама, по оствареном складу елемената — а такве су „Тужаљка“, „Пророчиште“, „Стрелац“, „Мислећи на југ“, „Путник“ и вероватно још понека — можемо сматрати антологијским. Додуше, Милидраговића, као и многе наше млађе песнике, још увек мами мозаична, лабава песничка структура. У таквим песмама често наилазимо на неуобичајено избрушене и нове песничке слике, неочекиване метафоре и језичке спрегове, али су у истим тим песмама чешћи падови у виду рогобатних стихова, нефункционалне реторике и задржавања на нивоу буквалних значења. Такође се у тој врсти песама повремено осети директније ослањање на форму стиха српске песничке традиције, на пример на Настасијевићев образац језичког сажимања и низања песничких слика, или на Миљковићеву дискурзивну гномичност стиха. Међутим у овој збирци је више него довољно песама у којима је мисао досезала стање кристалне јасности, а свих и слике стављени у службу смисаоности. Таквим песмама можемо, после ове збирке, још више да учврстимо уверење да Милидраговић припада првој, најјачој екипи млађих српских песника.

Чедомир Мирковић

Ратко Адамовић

ИЗЈЕДЕНИХ РЕПОВА

1.

О не дај ме Господе проц[illegible] њеном,
науму,
Мирног ми духа главе дође,
Бак сам твој послушни
Затегнута врата над мислима претешким
Ка тмини твојој.

2.

Страшно се невријеме спрема
око усана њених, преко поља њена
Засмијана лица које ме одузима,
А рози промишљани под сисом њеном
У знојав се хљеб претапају
Ко трпеза њена жртвеника,
Тмино благодарна пречуј је
И склоништа вјетру мојему прокажи.

3.

На молитвеној плочи
Која се само с обзорја пута далека
назире,
Лежим запретан,
Над главом ми твоје море оче
У таласима глас твој и сљедбеници
Са теразијама, стопала гола, бјекства.
Лађа њена зарила се у мене
И пород наш заједнички ми забада,
Задобивши га у часу сулуду.

4.

Лице ми љубављу, а пожудом својом
Унаказује у грч
Затитран над игром дјетињом и стадом,
Од хрбата мога сачинила себи узвик
Краљевна, прогнана у ребра моја напета,
Разум ми са траве пастирице
Појави ко добро љето.

5.

Литицом се сестрими и гура је
На ријеку постања мојега
Очинска поља да нам поплави
Да нам стока и стада очиња заблеје
Под ногама,
Тјеме да ми, ко подне, пркосно ужари,
О Краљевна Истока
Пјешчане пути око ногу мојих
Лоза запаљена, грозда преслатка,
Бесједу чини покретима и сном,
Води ме пред олтар да га оплодим,
Води ме пред уста матере да је дозивам,
Води ме гумном вршајним
Да је погазим кроз трк завичајни,
Уводи се у мене блистава
Ко бјесна косишта у жетву.

6.

Над нашим коњима прастарим
Власт себи чини обноћивши
У гривама строја ратничког,
На сабљама почива и сан гради
Пред кућом нашом,
Да нам дворе и канал ка брду твојему
Обрати у тугањ изуједаних крава
богомољних,
А окна моја, чула слепачка
Носи о пасу узносећи се, ко оружје
плијена крвава.

7.

И јутра сваког, кад ме варка узнесе
Да стада своја погледам низ себе,
Опет се помаља жена Краљевна
Зајахује уз звекет вида просута
Дебеле вратове бакова ђедовских,
Тананим ме звоном срми,
Те поводац бивам бијесној кобили.

8.

Гдје сата нема и заласка,
Гдје се наш Берек непролазан обара
У знаку змијских уједа
Гдје бездано језеро духа мојега,
Гдје ме отац поклеко довикује
И у кукољу жетве, печата ме злахотисна
открива,
Ту њен црни врх моју матер храни,
Храбрећи је да ме породи.

9.

На мосту, пред замком смрти величајне
Играју се коњи њеног војводства,
Изједених репова мога робовања,
Свија ме у печат вриском порођајним
И стаду махниту о бедра удара,
Све нас засмијана у пољу помјерену
остаља,
И сестри литици, сводиљи каменој,
Приноси главу моју, ко вечеру.

СУОЧАВАЊА

ПАНДЕКТЕ ЗА ЛОВЋЕН

Треће отворено писмо Одбору за подизање Његошевог маузолеја на Ловћену

Не дижите му споменик. Нек ружа једино цвета за њ у лета дуга.
Јер Орфеј то је...
РАЈНЕР МАРИЈА РИЛКЕ
(Сонети Орфеју, V.)

ПРИПРЕМА. — С благошћу и уз сву озбиљност која доликује разлозима што вам се још једном обраћам, пишем вам ове невеселе редове. Да вас са висина вашег убеђења како се Његошу достојно одужујете, вратим пред земне остатке мајушног храма. Да вам проговорим о суштом.

Са свих страна слушам како не одустајете од намере да се Његошу одужите скулптуром, киптом, паганском творевином, заборављајући Његошево духовно знање, мисли које је исповедао и дела што је написао. Винули сте се у небеса, хеликоптерима, не бисте ли савладали и надвладали висине на које се он пео лако, духом, на крилима ума.

У недавној историји ове земље још се није догодило да једно овако озбиљно питање изазове тако дубоку тишину. Као да смо сви ми који смо вам писали — а има нас веома много — своја питања постављали неком паганском идолу од камена или раменима једног од обезглављених дахија из наше трагичне прошлости.

Како да назовем ваше држање у земљи слободној и независној која је установила саветовања стога што на одговорним местима нема, као Немачка, искључиво стручњаке, и која се у исто доба, сада усред Париза, поноси оном уметношћу, оним духом и духовношћу из ризница наших цркава и манастира, истим оним духом који је надахнуо Његоша да напише своја бесмртна дела.

Многе наше сличне одборе прати у последње време иста неслога, па се тако, уместо суштог, уместо правих плодова Балкана, блага које га чини специфичним, испољавају мале страсти и претензије. Исте те страсти довеле су и Мештровића у незавидан положај да га на врху Ловћена представи једно претенциозно и промашено дело.

НЕ ДИЖИТЕ МУ СПОМЕНИК... ЈЕР ОРФЕЈ ТО ЈЕ... — Ови Рилкеови стихови били би довољни да убеде образоване. Али, како ни други многобројни разлози да одустанете од свог подухвата на вас нису оставили никакав утисак, осећам да ову поруку великог песника треба да вам протумачим од самог праповода ове мисли, од семена из кога је она проклијала. Да вам откријем шта се све скрива између речи и редова Рилкеовог циклуса Орфеју, водећи рачуна истовремено не само о образовању и делу нашег великог песника, већ и о његовом звању, како бисмо овај лик и ово дело осветлили са свих страна. Да бисте најзад схватили како је дубока провалија између Његоша и Мештровића.

На моме столу налазе се Платонова дела, коментари Плотиновог учења о духу, једна Волтерова молитва о помирљивости, текстови W. K. C. Guthrie-a, ректора и професора класичне филозофије на универзитету у Кембриџу, M. Gough-a, директора Британског археолошког института у Анкари, Нови завет, текстови Његошевих коментатора Бране Петронијевића, Анице Савић Ребац, Исидоре Секулић, Пера Слијепчевића, Светислава Вуловића, Јаше Продановића и, најзад, књиге Љубомира Дурковића Јакшића и Жарка Видовића. Нема потребе да вам и појединачно наводим ко је шта рекао. Наведена места биће једноставно обележена курзивом.

Од VII века пре наше ере једна религиозна секта чији је идол био Тračанин Орфеј, легендарни певач, а заштитник богиња жита Деметра, нашла је у Елеусини, крај Атине, око једног отвора у стени, кроз који је из подземља излазила богиња Кора да пробуди пролеће — уточиште за своје светковине. *По аналогији с биљкама које умирући испуштају семе у недра земље (и тако обнављају свој живот), и људи се могу надати новом животу после смрти.* Била је то секта ратара која је имала велику будућност па је после персијских ратова и овладала Атином. А она је имала и своје проповеднике и писце, па се, коначно, одразила и у учењу Питагоре, Сократа и Платона.

Његошеве кости сада су прах и пепео. Међутим, док је Његош овај свет још гледао, целим својим бићем, својим мислима и песничким надахнућем, он је припадао духу који ви можда називате само византијским, а који је у суштини хеленистички. Он је наследио далеке поруке оне вере због које је Сократ био осуђен на смрт.

Читајући грчке трагедије и Платоновог „Федона" а затим и наш „Горски вијенац" и ја сам доживео тренутке уверења да је Његошево дело, и по свом облику и по својој садржини, далеки изданак грчких мистерија и трагедија. Ако нисте знали како је изгледала мајушна Елеусина у време кад је овај свет једва био насељен, ако сте заборавили какав је био првобитни храм, где се све скривао и зашто се повлачио крај извора, међу хридине или у тмину најгушћих шума, очишћен вечним жубором горских потока, тешко ћете схватити основни разлог због кога је Његош прибегао на изглед савршеној антиномији винувши се са својом мајушном црквом међу орлове и громове.

Није Његош само од Турака зазирао. Знао је, као и ми, да су Турци имали обзира према нашим храмовима. Они нису очи копали нашим анђелима. Нити су наше фреске уништавали више но што је било потребно да се веже нови малтер кад су цркве претварали у џамије. Оно што су заиста срушили, чинили су у доба ратова, не консултујући претходно ни одборе не саветодавце. Само звона нису дозвољавали. Зато се чудим, чланови Одбора, откуд то да се ви о моја слободна звона непрекидно оглушујете.

Основни, најдубљи, прави разлог, чију суштину Његош није могао да искаже — изрекао га је, као што знамо, само речима заповедним и световним, у гневу и уз клетву, да би његова понекад непослушна сабраћа то добро запамтила — да се сахрани на врху Ловћена, изнад облака, на најнеприступачнијем месту — био је да се удаљи од људи, од свих људи, да се костима сједини с молитвама које је узалуд шапутао. Дозволимо му, не само као духовном лицу, знајући за његове неизлечиве болке, да у последњим часовима помисли на право и коначно уточиште. И поштујмо ту жељу.

Зато се чудим како то да се нисте сетили, да се уместо расипничким спомеником, одужите истовремено и свом највећем песнику и његовом народу, подизањем једне болнице која би носила Његошево име!

Допуштам вам чак да се не слажете ни са овим предлогом. Међутим, како ја знам, што ћу вам и доказати, да сте у свом подухвату на Ловћену пријемчивији за западне варијанте резоновања, дозволите ми да вам укратко испричам, крајње сажетим језиком, каквог су кова мисли и осећања свих наших предака од како су примљени у окриље хеленистичке културе, тј. њеног византијског врхунца.

Ако познајете развој хеленистичке мисли и византијске, бар површно, колико и ја, трудећи се да уђете више у суштине него у појединости, признаћете да ни базична филозофија ни њена црква никада нису биле мисионарске, освајачке, а још мање изнад државе. Оне нису водиле свете ратове. Ако је платонизам у темељима филозофске мисли, развијане и у оквиру те цркве, њени обли зидови конструктивне творевине, њене слике знаци духа, њене проповеди етичке поруке о љубави, онда је таква црква имала све разлоге да се повлачи из света попришта борби и интереса. Саздана од мистеријских корена, и сама мистерија, она је тражила своја места изван света. Зато ни ви ни ја не знамо за злочине и геноциде о којима говоре Робер Ескарпи у својој бриљантној књизи „Отворено писмо богу" или Карлхајнц Дешнер у делу „С Богом и фашистима" који при том не мисле на хеленистички свет. Добро вам је познато да ни Црногорца ни Србијанца, чим живе интензивним јавним или приватним животом, црква више не прати у њиховој световној делатности. Зато они имају много више прилике да слушају и Баха и Хендла него своју духовну музику, која им је, уосталом, често и ускраћена! Но, и Сократ је осуђен за безбожништво.

ЗБОГ ЧЕГА ЈЕ СОКРАТ ОСУЂЕН НА СМРТ. — Да су Сократови тужитељи умели прецизно да сроче оптужницу, онда би она гласила овако: *Оптужује се што одбацује архајског магијског Бога и — проповедајући мистеријског религијског Бога — одбацује присуство Бога у свету, историји, држави, законима и владарима... оптужује се што остаје веран класичној грчкој култури и брани је од Истока, од Азије... као претеча културе и цивилизације која се заснива на појму о човеку као слободном бићу.*

Мисао Сократа, Платона, Академије, Плотина, није никакав мистички рационализам, већ рационална мисао о ирационалном.

Алегоријски језик којим се платонизам служи преузет је од митологије, и то од орфичко-мистеријске а не од архајско-олимпијске митологије.

Западна еклезиологија и филозофија историје заобишли су питање духа и мистике. Поистовећивање двају појмова, појмова духа и знања потиче од Аристотела а прихваћено је од Августина. То стапање није филозофско јер се заснива на ауторитету црквеног канона. Тако је заборављен дух, и дух је нестао у филозофској мисли Запада. Отуда капитална улога старозаветне мисли у цркви и аристотеловске и дуалистичке мисли у (западној) филозофији.

ПЕТАР ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ

Међутим, својом критиком магијског искуства платонизам је учинио највећу историјску услугу и науци и правним установама западне цивилизације, јер ни наука ни установе не могу бити цењене уколико друштвом влада такво искуство. Разлаз науке, демократије и хуманизма с магијским искуством и августиновско-хегеловском филозофијом неизбежан је и природан.

Оно што мисао о слободи чини тешком, што и филозофију ставља у велика искушења, то је управо проблем: како схватити могућност човекове слободе, а при томе признати узрочност и постојање свега оног око човека и у човеку што не настаје нити може настати његовом вољом. Слобода мора имати своју постојећу основу и Плотин је види управо у души. Душа је слобода, а слобода је човекова душа. То је оно што слободу чини покретачем и темом филозофије и што филозофију чини тешком. Али није тешка филозофска терминологија која жели, као зидом, да огради човека од мисли о самом себи. Тешка је критика те терминологије, тог језика пуног забрана.

На Медитерану, специјално на Леванту, развој тог језика, језика којим се брани слобода, ометен је исламском најездом. И Плотиново учење имало би изгледа на нову ренесансу, уколико и она не буде ометена разлозима о којима ћемо касније проговорити.

Само вам се чини да смо се удаљили од теме. Реч је о Његошевом двоструком образовању, о основи његових књига, ако већ о потки писам квалификован да вам говорим. Без ових основних поимања тешко ћете разумети не само „Лучу", него ни „Горски вијенац", а још мање Мештровићеву игноранцију или можда намерно и свесно занемаривање ових суштина. Међутим, без обзира какви су га мотиви руководили, ја му дозвољавам, као римокатолику, чак и безазлену невиност пастира. Његова црква не допушта му да мисли изван учења, и она екскомуницира, нарочито велике. Уосталом, он је овај споменик и извео на ваш захтев. А вама се учинило да црквица на врху Ловћена нити је била, нити може бити скулптура, поготову откако је рушевина. И ту сте се преварили.

У неизбежном процесу венчања варвара са цивилизатором, населивши се на плодном тлу, мешајући се са просвећеним Грцима и хеленизованим Римљанима, угледавши први пут збијене градове из којих је цветала не само трговина него и мисао, примивши хришћанство, огромна већина Јужних Словена примила је и смисао за достојанство самосталне личности, па су се одмах, веома брзо, појавиле и прве словенске државе на југу и југо-истоку Балкана. Са стварањем и постепеним развијањем тих држава раћао се и смисао који ћемо касније назвати државотворним.

Као и у Грчкој, кнезови, краљеви и цареви тих словенских заједница постајали су ктитори иконодулских цркава које су украшавали сликама од пода до калота. Сликарство, а не скулптура — која је била посао минорних занатлија — цветало је у Грчкој тог времена, јер Грчка тог времена није више била аполонијска већ мистеријска. Оно што је некад била скулптура, остало је још на орнаментици, на зиловима, на спољним облицима, у контурама цркава, као синтеза свих облика у знаку крста.

Његошева полуцрква и полутврђава на врху Ловћена сачувала је од тог крста још само онај беочуг, оно кружно везиво у самој средини крста, оно што је најконструктивније у том облику — да одоли вихорима историје и олујама Ловћена. Само је песник могао да пожели тако логичан и тако императиван стил за ово место, за оно доба, а коначно и за овај тренутак кад ми, драги чланови Одбора, расправљамо о суштом.

Са овом синтезом, са овим своћењем, на врху Ловћена, вековном острву, слободе, почиње модерно доба, нови дух. А то је могла да омогући само црква која се повлачи и велики песник који се рађа. На том примеру духовно се удружује са световним, класична мисао са савременом, дух с телом, а крст са тврђавом. А шта је дух, и то је потребно да вам изложим.

ШТА ЈЕ НУС А ШТА ЕНКРАТИЈА. — *Мистеријско доба, кад цвета сликарство, траје на Балкану све до краја западног средњег века. Стари век завршава се у источној Европи, на Балкану, падом Цариграда. Читавих хиљаду година дуже трајао је стари век у источној Европи. Тих хиљаду година, од пада Рима 476. па до пада Цариграда 1453. године, представљају у западној Европи тзв. средњи век.*

Својим схватањем човека као функције државе или неке организације (генуса у философском смислу), *римска црква нашла се на истој таласној дужини са поводошилим варварима. Такво схватање генуса и магијског искуства хеленизам сматра архајским, варварским и паганским. А из њега изведену филозофију највећом препреком мисли.*

У том погледу византијска култура (не и држава) јесте хеленистичка а не средњовековна.

Издвајање подручја ума, разума и знања од подручја духа имало је недогледне историјске последице. Моћ државе је тако ослабљена, те је и тотална победа ума или афирмација државе могућа само сузбијањем цркве. То је и саставни део програма свих модерних револуција на Западу, али је парадокс да се то сузбијање одиграло на Истоку, иако су родоначелници прогресивних мисли циљали на Запад.

Тако је и невина жртва, дух, стицајем историјских околности, постао запостављен, иако је баш тај дух надахнуо човека свешћу о слободи и личном достојанству. Тако ни Његош, уколико живи у нама, више није слободан не само да обнови свој мали храм, него чак ни да сачува његове рушевине, па ни своје мисли, ни своје поруке (ако бисмо допустили вашем Одбору да и даље ћути мислећи да зна шта ради!).

Појам тог прокаженог духа разлажу до танчина Плотинове „Енеаде". Наравно, ја вам то могу изложити само у најкраћим парафразама, ослањајући се на оне који су Плотина темељно проучили и водећи рачуна да укажем на оно што ће вам помоћи да Његоша разумете. Значајна је мисао да духовног „предмета" нема у реалном свету. *Дух је неусловљен или апсолутан и као такав он никако није ни знање, ни искуство, ни реално биће. Без реалних услова, дух је без граница. У односу према слободи, дух претходи слободи и он је њен исход. Човек нема слободе да уништи своју слободу. Дух није ни философија, па Плотин не сматра ни своју философију, чак ни философију учитеља (Платона) духом. Дух није ни у законима, па тако ни у догмама, ни у теологији. Он није ни језик или реч или било који облик или систем људског саопштавања или комуникација. Дух није тако ни Логос. Нус није Логос. Дух је само тренутак бића. Шта би онда могао бити „конкретни" дух, ако смемо да употребимо и тај неоплатонски израз? Магија, уметност, естезис, доживљај уметничког дела. И само то. Ништа од тога не постоји као биће.*

Плотин одбија да било који феномен душе припише небеским телима, космосу у целини, археу предсократоваца, провиђењу. Судбина, то сам ја, мој карактер, моје страсти. Једно, дух и душа јесу три момента душе као бића. Дух настаје уздизањем душе до духа. Та човекова власт над самим собом јесте енкратија. А то је управо слобода.

Ако ишта у грчкој култури заслужује назив грчког чуда, онда је то платонска философија духа.

Интерес државе у хеленистичком свету био је да верничке заједнице држи као такве по страни од свих државних послова што су те заједнице и прихватиле. У том погледу западнохришћанске заједнице имале су сасвим друкчији, супротан положај: оне су сачињавале костур папске световне власти. Човек није слободан већ је функција цркве или државе. Папа је замена за бога. Једини могући облик религиозности јесте безусловна покорност папи.

У Црној Гори, као и у Србији, као уосталом и у целокупном православном подручју Балкана, цркве су подизане углавном подаље од насеља, често и од седишта владаоца-ктитора, сходно не само споразуму да се духовно одвоји од световног. Најсрдачнија молитва на коју се нико не позива ни присилом ни претњама шапуће се изван света, тамо где је јединство с духом највероватније. Да се до те удаљене цркве стигне било је могуће само здравом човеку. Кад се у храм улазило, слушало се појање, и тај људски глас био је тих а изговорене речи биле су у суштини парафразе Платонових порука о љубави. Једна од битних одлика припадника ове вере, гостољубље, и данас отвара врата и странцу и намернику. Нико се не распитује ко су они. И данас се понашају као да још живе у старом веку, односно у средњем, ако мислимо на световну заједницу којој су припадали. Овом љубави и толеранцијом објашњава се и чињеница што се у Србији и Црној Гори не зна за антисемитизам.

Каква је то култура коју тако мало познајемо, шта су значили њени храмови и њено сликарство, зашто у њеним слојевима није било скулптуре, какви су били њени закони и шта су скривале њене књиге, шта је она бранила од нацртаја — а шта данас брани од игноранције — осетио је Запад и пре 1389. године. Зашто су те године звонила сва звона на Богo-

Наставак на 9. страни

Пеђа Милосављевић

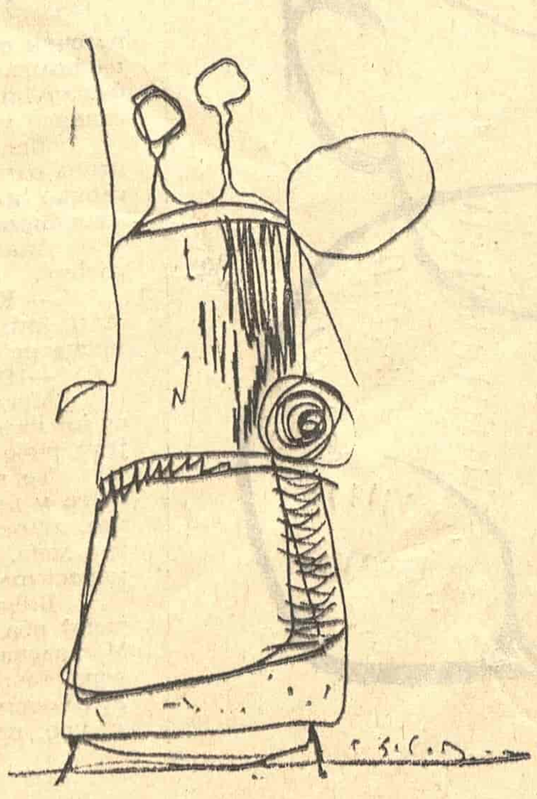

Нада Ивељић

Ниједан није промашен

Ниједан живот није промашен
Нека то нитко не пориче
Сваки бива итекако добро погођен
у витални свој дио
у срце
у сљепоочницу
у жилу куцавицу

Срце ти падне пред ноге у траву

Нема промашених, празних живота
Сви су настријељени
Има само празних и пуних срдаца
То се види тек послије
када над снијегом невино цвијеће
процвате
па се онда са њима може или не може
мјерити

ПЈЕСМА НЕЛЈЕВАНА, НЕИЗВЕДЕНА, А ЧУТА

Ништа ново што сам осуђена
самовати у пећини
без инструмента у рукама
да развеселим дух
и без алата
да нешто обликујем по замислима
његовим

Одустала сам од тог
да прикуцавам свијет
Властити нека се такођер овјеси без
чавала
Не одричем се једино пјесме
кисика у плућима
Све више бивам пркошљива празнорука
будала

онијемјела од ужаса
која без икаква инструмента у руци
свијетлу пјесму изводи, чује и ужива
у мрачној пећини непријатељских јека

ИЗВАН СТАЗЕ

Ако сам сада изван стазе
то није случајно
Ја сам свјесно изашла овамо
из іурећих златних кола
по један цвијет
изгубљен из њедара

Што га нашла нисам
није случајно
На стазу више нећу
Сама, утабати не могу ни најмањи пут
Задовољит ћу се коначно цвјетањем
по мени одабраног правца кретања

ПОМИЦАЊЕ ТЛА

Поуздано знам да се у мени
није ништа расуло, расточило, потресло
То је тек помицање тла под ногама
хировите оне кобиле земљане

Ми смо грађени тако стабилни
Празнином заштићени одозго
Оно што таіно разара ткива и судове
то бива од насилно преузете тутњаве
изнутра и одоздо

У КРУГУ

У кругу су увијек исте ствари:
кућице, брда, лебдећи облаци
Кутијица округла пуна играчака
Опходавам већ дуго његов руб
Мијењање смјера мало ми помаже
Гравитација кругу
мој страх је од оног изван њега

А од свих ужаса
као најужаснији се јавља онај
у којем би се обистиниле исте ствари:
кућице, брда облаци и пљунути прагови

Откинем ли се од овог круга
зар да њих поново обилазим у новоме
с разломљеном умјетно узгајаном сликом
о бескрају звјездано свемира

ПРОЗА „КЊИЖЕВНИХ НОВИНА“

МАГДАЛЕНИНА ПОСЛЕДЊА ЉУБАВ

Славо Стојковић

АНТОНИО ЈЕ ПРИТИСНУО дугме звонцета на вратима виле господина Моракова. Нико се није одазивао. Притиснуо је још једном гледајући небо више себе.

Видик је био прозрачан и чист.

— Господин доктор се одмара — чуо је глас слушкиње Параскеве.

— Магдалена је на самрти — рекао је.

— Одлази или ћу ти истрести сплачине на главу...

Ту би бабетину требало отровати, мислио је идући баштом према прозору дневне собе господина Моракова. Одмакао је полузатворено окно и кроз провидне завесе погледао унутра.

Покривен ћебетом доктор Василије Мораков лежао је на пространом каучу и највероватније спавао.

— Господине докторе — говорио је Антонио шапћући. — Господине докторе, Магдалена је у питању.

Доктор је подигао главу. У собу је ушла Параскева и с треском затворила прозор.

— Што те не згази ауто — рекла је Антонију.

Беспомоћно се ослонио на зид и погледао у небо. Било је плаво. Затресао је главом и кренуо према излазу.

Шта да радим, Господе? мислио је корачајући. Чуо је последње таласе маестрала како ударају о обалу.

Тргао се на шум кључа у брави, а кад се окренуо врата су се већ отварала и тешко тело господина Моракова, ослоњено о штап и кваку, стајало је на улазу.

— Поменуо си Магдалену?

— Да, господине. Мислим да је на умору.

— А Мигуел?

— Све је узалуд...

— Претражио си цело острво?

— Мислим да бисмо га могли убројити међу нестале.

— О Магдалени је реч, да... Опште здравствено стање — рђаво?

— Не може бити горе.

— Ни рибу?...

— Само помирише и поново затвори очи.

— Ипак те погледала?

— Само једном. Остао сам више од пола часа. Узалуд.

— Да, да... А сад, ући, Антонио! Добио сам десет литара приморског вина, па бих хтео да знам да ли подваљују као и обично...

Антонио је клекнуо на колена и склопио руке.

— Господине докторе, чуо сам за инјекције које се дају право у срце...

Доктор је одмахнуо руком.

— Да пробамо најпре вино!

— Мислим да је сваки тренутак драгоцен.

— Учинићемо све! Не могу овако гô преко мора, ваљда се најпре треба обући... Ej, хајде да видимо да ли подваљују!

Антонио је седео у наслоњачи пресвученој тамно црвеном кожом и пио вино кратким гутљајима...

— Магдалена и ја нисмо више у годинама кад лекови чине чуда — говорио је доктор Мораков облачећи се. — Толико сам пута желео да старост проведем у родном крају, али врага! Сигуран сам да би ме тамо астма угушила...

— Македонија је даље од Италије?

— Увек мислиш на Италију?

— Више бих волео да говоримо о Магдалени...

— О вину још ништа нисам рекао.

Антонио је спустио главу у шаке и прешао длановима од чела до браде.

— Знам, ти исувише волиш Италију и Магдалену — рекао је доктор Мораков. — Ипак, попиј па кажи...

— Добро је.

Антонио је држао чашу у руци. Рука је подрхтавала. Онда је ушла Параскева, узела боцу са стола и просто истргнула чашу из Антонијеве шаке. Доктор се смејао и донео нову боцу и чашу.

— Понекад ми се учини да је права вештица — говорио је. — Сва је срећа што ме ноћу не напаствује...

Пришао је Антонију и помиловао га по краткој, проседој, знојем уљепшаној коси.

— Ако се врати она вештица, слободно је клупи боцом по глави — говорио је смејући се. — Толико сам расејан да сам заборавио да се обријем.

— Ипак ћемо ићи Магдалени?

— Знаш и сам да сам о Магдалени увек имао високо мишљење.

— Она је добра католикиња.

— А ја сам лекар...

ИЛУСТРАЦИЈА ХАЛИЛА ТИКВЕШЕ

Гледао је крупно тело доктора Моракова како нестаје у вратима. Испио је чашу наискап. Чинило му се да ће сваког часа заплакати. Наточио је чашу и испио...

Не, не могу да не мислим о Магдалени, шапутао је. Сећао се сињорине Лучане Трапатони и њене жутоцрвене мачке Магдалене, за коју су сви, с правом, тврдили да је створење натпросечне интелигенције. Сињорина Лучана, последњи изданак чувене б-ске породице, последње дане провела је уз Магдалену, а кад је пре пола године умрла и била сахрањена на католичком гробљу код цркве свете Ане у Х., Магдалена је остала сама. Лутала је празном кућом разбијених окана, препуној влаге од дугих јужних ветрова, жалећи стару добру госпођицу Лучану. Антонио Меаца, италијански ратни заробљеник, некада насилу регрутован у Мусолинијеву војску, прихватио је, пресвезао на полуострво Л. и наставио да се брине о њој. За Антонија су тврдили да је ванбрачно дете војника и слушкиње, која је умрла од тешког запаљења плућа и поребрице кад је Антонију било само три године. Доктору Моракову је причао да је цео свој божји век провео на обали, рибарећи и крпећи мреже. Б—ски Црногорци, пијани и обесни, оптуживали су Антонија за убиство неколико партизана, пљували га и шамарали кад год би стигли. „Врати се у своју попишану Италију, једи жабе и змије, само далеко од нас". Антонио није хтео да се врати. „Мени је домовина свуда где има мора", викао је понекад и сам пијан, вукући се пешчаном обалом. „Ти ме подсећаш на крабу, оног малог рака што се повазdан вуче по стенама дишући ваздух и пијући море", обичавао је да му говори доктор Мораков. Најлепше примерке бранцина, барбуна, лигања и сипа најпре је доносио доктору Моракову, свађао се са Параскевом због једне мање добијене ракије, а онда одлазио обалом, вичући: „Ево рибе, рибе пијане б-ске пропалице што се по целу ноћ грејете на женским гузичинама, а по дану хоћете да кусате рибу и пијете вино". Сињорини Лучани такође је доносио рибу, одвајајући ситнеж за Магдалену, која никада није хтела да му скочи на колено док је сам не би позвао. Сињорина Лучана је причала: »Caro mio Antonio, Magdalena é vergine, credi?« »Si, si, signorina, come no!" У ствари, није веровао у те смешне приче сињорине Лучане, јер је и сâм, идући ноћу у риболов, виђао Магдалену како се крадом вуче преко кровова одазивајући се на позиве б—ских мачора. Чинила је то, међутим, у потпуној тишини, знајући и сама, ваљда, да сињорина Лучана не би могла да преживи такву бруку. Божји прст Антонио је видео у томе што Магдалена никада на свет није донела потомке. Кад се сињорина Лучана Трапатони преселила у вечност, Антонио је Магдалену пренео на полуострво Л. верујући да ће она тамо, међу двадесетак мачака које је сваког дана хранио, моћи да нађе своју последњу, можда једину праву љубав. Магдалена је, додуше, редовно примала храну, поготову рибу, на свој начин захваљивала на најбољим комадима, али о љубави није било ни говора. Венула је и старила брже него што би то ико могао да поверује. Тада је Антонио почео да размишља: можда би присуство једног исто тако старог, али отменог мачора, могло да улепша, бар донекле, последње Магдаленине дане. Рекао је то доктору Моракову, војном лекару у пензији, који је из Македоније у Б. дошао више због неподношљивог напада астме него из потребе службе и стари лекар потврдно је климнуо главом, мада се насмејао кад је Антонио тврдио да само мачор из добре породице, изузетан у свему, може да стекне наклоност Магдаленину. Када је Стеван Господаревић, 73-годишњи повратник из Суд Америке, Србин по рођењу и Чилеанац по држављанству, подлегао последицама вишегодишњег тровања шалитром, само шест месеци по повратку у Стари крај, оставио је незбринутог и незаштићеног мачка Мигуела. Реч је о мачору индијанског порекла, врло дивљем и неприступачном, али на срећу прилично старом. Антонио је говорио доктору: „То је све што у овом часу могу да учиним за несрећну Магдалену". Невољама, међутим, као да није било краја: заједно са вилом Господаревића, мачора Мигуела приграбила је једна од оних нових, скоројевићких породица, насталих после рата, којој је веома много било стало да поседује управо таквог мачора. Доктор Мораков је одобрио Антонију да украде Мигуела и пренесе га на полуострво. Мигуел је био веома миран, али такво расположење задржао је и наредног дана када га је Антонио спустио поред Магдалене: лено је отворио очи, погледао око себе, не придајући Магдалени нимало више пажње него било којој мачки около, и сео да се сунча. Да ли су се Мигуел и Магдалена икада заволели Антонио није могао да утврди, али упорно је извештавао доктора Моракова да живе у пуном разумевању и слози, а што потомства нема, треба оптужити судбину. Ти заборављаш њихове године, Антонио, понављао је често доктор Мораков, а можда постоји и некакав органски поремећај. То је, донекле, умирило Антонија и он се задовољавао да ужива дајући им на длану најбоље примерке рибица. Заузврат, Магдалена и Мигуел, са доста разумевања, пели су му се на рамена и трљали своје тешке старачке главе о његов врат и потиљак. Антонио је месецима био срећан све док једног дана Мигуел није нестао. Претражио је цело полуострво, распитивао се код мештана у удаљеним селима за Мигуела, сви су равнодушно слегали раменима и оптуживали шакале. Доиста, Антонио је налазио кости мачака по забитим местима полуострва, знао је да је то масло шакала, али никад их није толико мрзео као сада, после нестанка Мигуела. Јуче је сасвим изгубио наду да ће га икада пронаћи а данас се коначно уверио да је Магдалена дубоко волела Мигуела, јер је за четири дана доспела на сама врата вечности.

Можда би једна инјекција право у срце могла да јој продужи век, мислио је Антонио испијајући последње вино из боце. Наравно, све зависи од доктора Моракова.

— Све си попио, добро је — рекао је доктор Мораков закопчавајући мантил. — Вечери су овде свеже, а ја сам стар и остаје ми да се чувам. И шта сад мислиш о вину?

— Добро је. Ја ћу вам понети торбу.

— Инјекција у срце не долази у обзир!

— Али треба учинити све!

— Магдалена је, једноставно, стара... Као ја, као ти...

— Умреће?

— Пођимо.

Каналом између полуострва и копна дувао је свеж источни ветар. Сумрак се спуштао кад су изашли из барке на полуострво. Десетак мачака потрчало је према њима очекујући рибу. Рибе није било. Мотале су се око ногу и скакале у барку, мијаучући.

Магдалена је стајала на костуру разлупане барке испод олисталог дуда. Антонио је нежно узео на руке, прислонио њено жуто—црвено крзно на лице и плакао. На мишићима лица осећао је сваку њену кост.

Доктор Мораков притиснуо је кажипрст под леву плећку.

— Крај је близу — рекао је.

Антонио је чврсто пригрлио Магдалену и погледао према небу. Било је црно.

— Dio — шапутао је. — Perche tu sei cosi barbaro?

Магдалена је умрла на Антонијевим рукама. Везали су јој камен о врат и спустили је у море. Боље да је поједу рибе него шакали, рекао је Антонио.

Те вечери доктор Васил Мораков и Антонио напили су се у крчми код Лазара до бесвести. Антонио је преживео, а доктор Мораков са запаљењем плућа борио се само три дана. Сахрањен је на православном гробљу у Х. близу манастира С.

Виђали су Антонија како се ноћу, клечећи на пешчаној обали обраћа мору, изговарајући Магдаленино име. Магдалена је волела Антонија, а не оног индијанског мачора, говорили су пијанци мокрећи по Антонију, а потом су одлазили окрећући се и вичући: „Сутра хоћемо рибе, јеси ли чуо, прљави талијански змијоједу"...

КЊИЖЕВНА РАДИОНИЦА 9

У ЖЕЉИ ДА СВОЈИМ ЧИТАОЦИМА ПРЕДСТАВИ НАЈНОВИЈЕ, ПА И ЕКСПЕРИМЕНТАЛНЕ, КЊИЖЕВНЕ ПОКУШАЈЕ У САВРЕМЕНОЈ ЛИТЕРАТУРИ, РЕДАКЦИЈА „КЊИЖЕВНИХ НОВИНА" ОБЈАВЉУЈЕ У ОВОМ БРОЈУ, РАДОВЕ ГРУПЕ ПИСАЦА КОЈА НОСИ НАЗИВ „КЊИЖЕВНА РАДИОНИЦА 9".

РАДОВИ КОЈЕ ОБЈАВЉУЈЕМО НАСТАЛИ СУ КОЛЕКТИВНИМ РАДОМ ГРУПЕ НА ТУРНЕЈИ ПО ТРАСИ ПРУГЕ БЕОГРАД — БАР. ГРУПУ САЧИЊАВАЈУ КЊИЖЕВНИЦИ АДАМ ПУСЛОЈИЋ, МИЛАН МИЛИШИЋ, ПРЕДРАГ ЧУДИЋ, МОМА ДИМИЋ, ВОЈА ДОНИЋ, СРБА ИГЊАТОВИЋ, ИБРАХИМ ХАЏИЋ, МИОДРАГ ЈАНКОВИЋ И МАЈСТОР ФОТОГРАФИЈЕ АЛЕКСАНДАР СУХЕНКО.

УПУТСТВО ЗА УПОТРЕБУ НАШИХ ПРОЈЕКАТА

Драги пријатељи, поштовани анонимуси, наша је намера проста и јасна: ми сечемо грану на којој седимо

а) јер је та грана иначе трула,

б) јер нам је доста седења, свакојаког,

в) јер се пада више не бојимо као некад,

г) јер смо уверени да ћемо док падамо, у очају, већ смислити начин на који се морамо спасти,

д) јер се морамо спасти.

И то је све. Читава наша садашња естетика и поетика.

Одбацили смо наше дојакошње предрасуде о свему и свима. Почињемо све испочетка: са сумњом, с љубављу, с мржњом. Више немамо ни пријатеља ни непријатеља, тек их полако стичемо: упорним, марљивим радом — у паду!

Наша „група" је само „група радника". А шта ми ту можемо кад нам је чекић — ум?! Свуда где стигнемо, где западнемо, ударамо нашим чекићима по свему што стигнемо; то што „одвалимо", наше је и не само наше — и то нас особито радује. Сан нам је да будемо од користи људским лицима, душама, сентиментима, жељама, сновима. Поезија, проза, драме, савети и све остало што пишемо, говоримо или саветујемо више немају потписа и адресе: аутори и баштиници тих малих креација могу бити сви којима то пада на ум и на душу. Зар васиона, ово највеће богатство, зар она — управо зато јер је преголема — зар она не припада свима нама заједно и сваком од нас појединачно?! То је једини модел правде „Књижевне радионице 9".

Пројекти који су пред вама, настали су за десетак дана, у окриљу акције „Уметници пруги Београд — Бар". Писани су устрептало и ужурбано, онако како смо тих дана и дисали. Већина од њих настала је у покрету, у возу који је „обилазио градове", да бисмо те градове загрлили нашим нежним, гвозденим загрљајем.

МАЈСТОРИ КЊИЖЕВНЕ РАДИОНИЦЕ 9: ПРЕДРАГ ЧУДИЋ, МИЛАН МИЛИШИЋ, ВОЈА ДОНИЋ, ИБРАХИМ ХАЏИЋ, АДАМ ПУСЛОЈИЋ, МИОДРАГ ЈАНКОВИЋ И МОМА ДИМИЋ (СНИМАК А. СУХЕНКА)

Пројекат 16

* *
* *

Замишљам ваша лица
Путници
Док превозите своје душе
У полутами вагона
И блесак малих станица
Као варница
О колико сте бесмртни
Док путујете
Према крају
Трачнице док вас воде
У зеленом вагону
У зеленој полутами
Замишљам ваша лица
Која као сенке вагона
Као репови вагона — змајева
Не напуштају пејзаже
Ломе се, распрскавају
Прошивају иглама борја
Капци отежали
У кавез мрака-сна
И однекуд мирис мора
У тој узаврелој тутњави.

Пројекат 18

ВОЗ ЈЕ СВАДБЕНИ СТО

Млада и младожења су у локомотиви. Окренути у обрнутом смеру од правца кретања. Младожења је машиновођа, ложачица је млада. Младожења ће и надаље руководити возом-животом; возећи напред, несвесно ће возити назад. Млада ће доливати уље на ватру и воз-животи ће тим пре ићи назад, путујући унапред. Свадбари су у купеима, окренути лицем ка локомотиви. Интерна телевизија преноси догађаје с прочеља: здравице, пољупце, залогаје, миле погледе супружника... Па шта? Па то. У сваком купеу је по један телевизијски пријемник који се не може искључити. Свадбари су стално у току, стално у возу.

ПС: Свадбари су: само мушки или само женски (то тек треба одлучити).

Воз кривуда. Воз стење. Воз се напиње као... Воз улази у тунел, али слика на ТВ-пријемницима остаје кристално јасна, без затамњења. Машиновођа вози сад напред, сад назад. А на ТВ-пријемнику? на ТВ.... на ТВ, ах... Ах. Шта? Једно те исто: Тооооооооооо

Пројекат 19

ПЕВАЧКА ДРУШТВА

Изнад мог кревета, у мојој соби виси једна фотографија. То је фотографија певачког друштва. Певачко друштво од пре педесет година.

Чланови певачког друштва су бркати певачи и брадате певачице. Они су фотографисани у свечаној пози.

Синоћ сам легао у кревет и читао стрип као и обично пре спавања. Погледао сам фотографију певачког друштва.

Сетио сам се.

ПРЕДЛАЖЕМ:

Потребно је обезбедити 476 певачких друштава. Истих као на мојој фотографији. У свечаној пози. Бркати певачи и брадате певачице. На сваком километру воз би застао и путници воза посматрали би фотографисање певачког друштва, певачких друштава, певачких друштава...

Пројекат 21

ВОЗ КОЈИ СВИРА, ПЕВА, ГЛУМИ

Као некад у детињству, поново ћемо имати ВОЗ КОЈИ СВИРА, ПЕВА, ГЛУМИ!

Играћемо се ми и деца из комшилука. Молим Вас да се обрати пажња на то да се воз редовно навија и то СА ДЕСНА НА ЛЕВО, лаганим, неужурбаним, одмереним и прорачунатим покретима руке, односно свих руку које стоје на располагању.

Прво морамо почистити двориште да би воз могао да се креће. Потребно је и лепо да се свак придружи са метлом; тј. да се придружи нама и метли. Ако друга деца не буду хтела да чисте двориште, она ће исто моћи да се играју и да се возе, али то није лепо.

Кад будемо ишли на спавање, онда ће сва деца да слушају воз који свира, пева и глуми! Док буду размештали јастуке, кроз прозор ће допирати звиждуци локомотиве која се приближава и удаљава. У возу ће на разним језицима да стоји све што је важно да би се сачували животи путника и посаде. Исто тако, да би се сачували и животи случајних пролазника који застају, заклањајући од сунца очи руком, да се диве. Кроз прозор се не сме нагињати, све док воз не стане, а то је — никад. Кроз прозор се не смеју избацивати празне флаше, људи и пуњене животиње. Хартија у коју су били умотани сендвичи и сарма лепо да се исправи и пошаље на хемијско чишћење: на њој ће доцније Књижевна радионица 9 да пише песме.

Изнад седишта биће фотографија многих наших лепих предела. Неки од њих су сад у мраку, али сунце ће поново да их обасја.

Пројекат 50

ИМАМ РЕАЛАН ПРЕДЛОГ

Ево како би се смањили трошкови изградње пруге. Уместо што је пруга дугачка 476 километара, треба учинити да буде висока исто толико километара. Луку Бар поставимо 476 километара усправно изнад Београда, заједно са земљиштем на којем лежи, с делом мора, жељима и месним обичајима, поставимо је на јаке држаче од армираног бетона које држе челичне сајле. Уместо пруге поставио би се један жлеб по коме би горе-доле ишли вагони.

На мањ који је полугом везан са жлебом навали се терет сразмеран тежини воза. Од силине удараца једна снажна опруга отискује вагон и читаву композицију воза ка Бару.

Вагони се по жлебу спуштају као по тобогану, угледајући се на децу која то исто чине по луна-парковима. У Београду се заустављају уз помоћ подобрана, куполе сразмерно широке према брзини воза.

Овакав транспорт између престонице и луке најмање би коштао, јер заснован је на најпростијим правилима механике, а, такав какав је, био би права туристичка атракција.

Пројекат 51

ПРЕДЛОЗИ ШТА СВЕ МОЖЕ БИТИ ВОЗ

Воз може бити орач, ако искочи из шина и пође ливадом.

Воз може бити рибар, ако упадне у ријеку.

Воз може бити каменорезац, јер падајући низ литице, резао би камен.

Воз може бити рудар, јер ако му скренемо шине у брдо, он ће страховито бушити снагом свог залета.

Воз може бити чобанин, јер вртећи се у круг може сакупљати овце.

Воз може бити кланица, јер ако приведемо жртву шинама, ако је оборимо и поставимо врат на шине, точкови ће јој пререзати врат.

Воз може бити дрвосјеча, јер ако поређамо по пруги балване и учврстимо их, воз ће их претестерисати.

Воз може бити покретни сервис, јер ако у њега унесемо разне машине, и позовемо људе разних професија, воз би, на телефонски позив, могао обилазити куће и поправљати телевизоре, канализацију, инсталацију итд.

Воз може бити самоубица, јер ако у његовом смјеру упутимо један празан воз пун олова, судар ће бити страховит.

Пројекат 54

ВОЗ БУДИЛНИК

Пројектовати воз будилник, воз векерицу. Сат-воз био би посут умјесто фосфора чистим ураном. Казаљке би биле двије оштре сабље које би сјекле све пред собом. Бројеви би били топовске цијеви, а на сваки сат би из цијеви излијетао по један путник.

Овакав воз-будилник објавиће рат времену, а молим стрпљиве путнике да се не узбуђују, јер треба вјеровати више машини него рђавом времену.

Пројекат 56

РИБА

Да, слутите, воз-риба. Изградити воз у облику пастрмке. Нека је гладак и шарен воз. Нека има пјегице, нека има реп, нека има пераја.

Изградити воз-истијаћу пострмку.

А на свакој кривини поставити по један мамац и дугачак, дугачак дебео канап и када воз дође као пастрмка, када ћипи за мамцем, можемо га вући гдје желимо. И уз брдо, и низ брдо, и у шуму, и низ ријеку.

Пројекат 59

АНТИПРОЈЕКАТ МЦ²

Какав је то воз који не превози, једном дневно, ноћу, вампире. Кад први певци запевају, вампири· који су негде тако слатко пили крв невиних и полуневиних девојака, младих удовица, трче, лете једним крилом, пошто су друго дали на поправку механичару или скакућу просто без крила до прве железничке станице, после првих петлова и ту их чека воз. Да би што боље развили вампирски саобраћај, који се наравно одвија само од поноћи до првих петлова, треба вампирима омогућити месечне карте. Сироти наши вампири, они толико раде а ми смо се тек сада сетили њих.

Пројекат 75

КО КОЧИ?

Ко кочи воз на беобарски погон? Ко кочи воз који је у ствари на путу, који већ иде, тутњи?

Ко кочи народ да не уђе у воз, ко омета путнике да путују пругом Беобар?

Ко подиже шине које су укопане, ко затрпава тунеле који су просврдлани, ко скида мостове који су наскочили на брда?

Ко кочи машину, ко сипа уље на шине, ко задржава машиновођу у постељи?

Пројекат 81

ПЕСМА У ПРОЗИ О ЦРНОЈ ГОРИ

Одувек сам замишљао да је Црна Гора равна, као лист хартије, као длан, као тепсија. Међутим, сад се испоставило да Црна Гора није равна, да су јој неопходни тунели, усеци, мостови. Па добро, побогу, зашто нас нису раније обавестили о томе, зашто баш сад кад је пруга скоро дошла до црне горе, ко је могао и сањати да у црној гори треба прокопати толико тунела.

Предлажем, прво поравнати црну гору, исправити све планине као боре на хаљини. Тако би једним ударцем решили два проблема: црна гора била би већа, а тунеле не бисмо морали прокопавати, зар не?!!

Пројекат 87

ПУСТИТЕ СЛАВУЈЕ

Ех моји мајстори!

У Црној Гори ће вам распарати срца ослободиоци славуја који се у вашим срцима крију. Славуја, који уместо вас већ годинама склапају риме. Славуја који дуго већ, уместо вас певају химне.

Разоткриће вашу тајну, порушиће ваш свети храм ускоци.

Ускакачи у наша црвена срца, љути, бесни црни свеци.

ПРЕДЛАЖЕМ:

Да мајстори на време обезбеде једно ново пластично срце, да у њега упумпају свој соц. Да од њега направе ново чудо, нови кврток, нови храм.

Пројекат 95

И КОНДУКТЕРИ СУ ДЕО НАРОДА

Десет вагона, десет кондуктера. Дакле, на сваки вагон по један кондуктер. У првом вагону дебео, у другом мршав, у трећем дебео, у четвртом мршав, и тако редом. Непарни су дебели, а парни мршави. Дебели су доброћудни, мршави злоћудни. Сваки од њих имао неограничено право над својим путницима. Он може да располаже са њима како хоће за време путовања. Кондуктери својим кондуктерским клештима цвикују прво карте путницима, затим их мере на малој ваги на федер: закаче путника за оковратник и провере да ли је тежи од деведесет килограма; ако је тежи, наплаћују му дуплу карту или га избацују из воза у покрету. Свето правило је да нико у возу не сме да прелази тежину од деведесет килограма. Да би сви били равноправни, да би се доказало да су и кондуктери део народа, дебели проверавају тежину мршавих; мршави једу дебеле, све тече без корупције, подмићивања, све тече складно и лако, мерење и проверавање се наставља, воз путује без застоја, мршави кондуктери једу дебеле, путници лете кроз прозоре, а машиновођа не заустаља...

ПОЕЗИЈА УВЕК НОВА

САВРЕМЕНИ ЗВУКОВИ У СТАРИНИ

ВЕЛИКИ ИСТРАЖИВАЧ старе српске књижевности, професор и академик Борђе Сп. Радојичић, говорећи о аутобиографији инока из Далше — можда свесно, а можда несвесно — изриче најбољи суд о овој књижевности у целини. Он каже да је њоков рад мали спис, „који је пун нежних, искрених и топлих осећања". Иако износи само неколико штампаних страна, каже Радојичић, он „вреди више него многи други велики текстови хладне, свечане и учене много глагољивости".

Хладна, свечана и учена многоглагољивост је карактеристична за добар део старих српских текстова. Али човек остаје збуњен када у њој пронађе један посебан, потпуно оригиналан и готово савремен израз. Таквих бисера није мало. Они имају двоструку вредност — због патине времена, али и због тога што нам својим литерарним и уметничким квалитетима пружају пуно уживање.

Некада се чини да целокупна стара књижевност делује као поезија. Речи су пробране, китњасте, реченица је мелодична. Стари српски писци пишу свечано и достојанствено чак и кад се служе најједноставнијим изражајним средствима:

Где је слатка његових очију нежност,
где ли издашна десница,
где блистав на уснама осмејак!

А када је догађај којег стари песник опева пун унутарње динамике, онда је и језик песме врцав, пун неочекиваних преокрета:

О налажење од губљења злоћудније!
О одећо жељеног
жељнима попаљење!
Како да понесемо те,
и као копља рез
или мача обострано оштра
да дамо те родитељима и браћи!

Зна се шта је за песму, шта треба да се опева или, како то Стефан Лазаревић у „Слову љубве" закључује — зна се шта је „достојно да се искаже". За њега то су „лепоте многе — птицама хитро и радости пуно прелетање, горама висине, и луговима пространства, и пољске ширине, и тананог ваздуха дивним неким гласовима оглашење" и тако даље.

С књигама Борђа Сп. Радојичића и других истраживача старе српске књижевности неочекивано смо се нашли у звучном пољу ове књижевности, збуњени богатством звукова и боја. Убрзо, збуњеност се претворила у радозналост. Састављачи антологија српске књижевности и школских уџбеника међу првима долазе до сазнања да стоје пред једном лепом и вредном литературом, па јој у својим књигама налазе и дају место које заслужује. Међутим, критичари су у недоумици. Стара српска књижевност се преводи или преноси, а оно што је досад на томе пољу учињено, недовољно је за један шири приступ. Нема довољно превода да би се могли међусобно упоређивати, да би се могао начинити најбољи избор.

Стара српска књижевност отвара преводиоцима нове могућности. Оно што је у овим текстовима као целина погодно за историју, није увек погодно да уђе у литературу. У свом предговору књиге „Стара српска књижевност" и сам Радојичић то овако објашњава: „Овде су сабрани одабрани одломци, а тек по изузетку су састави у целини. Тако је морало бити. Ко хоће да се потпуно пренесе у време када су ови текстови постојали, треба да их чита из старих зборника, на пергаменту и хартији. Свако слово је ту посебно уметничко дело." То значи да субјект, укус, способност да се осети оно најбоље, долазе у преводилачком послу до пуног изражаја.

Мала панорама, под насловом „Из старих српских песничких текстова", само је прилог започетом послу, два-три превода више. Песма „Радуј се" је из „Певања похвали твојој" великог жупана Стефана, доцнијег првовенчаног краља. Песме „Косовски споменик", „Косовски јунаци" и „Српски напад" су дело другог владара књижевника — деспота Стефана Лазаревића. Песму „Како их даровати тугом" написао је Теодосије, а „Вапај Дмитра Кантакузина" Димитрије Кантакузин, Грк, који је писао на српскословенском.

Све преведене песме у оригиналу (на српскословенском) налазе се у књигама Борђа Сп. Радојичића „Творци и дела старе српске књижевности", Графички завод Титоград, 1963. и „Развојни лук старе српске књижевности", Матица српска, Нови Сад, 1962. Преведена је само песма „Како их даровати тугом" (преводе сам нашао) и то: у књизи Б. Сп. Радојичића „Стара српска књижевност" („Нолит", 1960) и читанци за VII разред основне школе Петра Гудеља („Научна књига", 1968), али оба превода су у прозном облику. Међутим, постоји и превод Драг. Костића из 1935. године, који гласи:

Ој дарови што вас ми носимо,
не радости пуни него плача,
не весеља него риданија,
Како л' да вас, како принесемо;
Какво л' ћемо уздарје примити?!
Каквим ли ће одеждама светлим,
каквим ли ће све нас оденути,
нас што ћемо обућ њих у мрачна?!

Никола Јеремић

Из старих српских песничких текстова

РАДУЈ СЕ
(1215)

Радуј се, помагачу у бојевима.
Радуј се, победитељу противничких варвара.
Радуј се, лествице
која узводиш чеда и људе своје
у боравишта на пашњацима духовним.
Радуј се, неисцрпни изворе.
Радуј се, лозо доброплодна
из које нам се прелива весеље.
Радуј се, грозде сазрели,
испуштајући ширу слатку.

КАКО ИХ ДАРОВАТИ ТУГОМ
(1290—1292)

О дару што носимо те,
не радошћу, већ плачем испуњени,
не весељем, него нарицањем,
како да принесемо те!
Какво уздарје да примимо!
У какву светлу одећу
да преобуку нас
кад себе ће преобући
у тамну одећу жалости!

КОСОВСКИ СПОМЕНИК
(1404)

Човече који Српском земљом ступаш,
било да си дошљак или овдашњи,
ма ко и што да јеси,
када дођеш на поље ово,
које Косово назива се,
пуно костију људских угледаћеш посвуд,
а међу њима као камено биће
и у крст обличеног и означеног мене,
како у средини усправан стојим;
немој да прођеш и да превидиш ме
као нешто залудно и сујетно,
већ приђи, молим те,
и приближи ми се, о пријатељу,
расмотри речи које ти приносим,
из њих ћеш разумети
из којег узрока
и како и зашто стојим ја овде,
јер истину ти говорим,
не мање од жива створа,
све до сушгине хоћу да те известим
о оном што се збило.

КОСОВСКИ ЈУНАЦИ
(1404)

Ратници врли, ратници храбри,
јунаци уистину на речи и делу,
као звезде сјајне које блистају,
као цветови којима земља је прешарана,
у злато одевени и камењем драгим украшени,
на многим коњима одабраним
и златом оседланим,
чудесни и лепи коњаници.

ВАПАЈ ДМИТРА КАНТАКУЗИНА
(1470)

Дрско ми је прилажење и казивање,
Смело ја несмиони долазим к теби,
Милосрђа твоја охрабрују ме,
па орско те с радошћу и зебњом зовем.

Коме би блудан и блатан да се привинем,
Пред ким да уздахнем из дубине срца,
Коме да се огласим грцањем својим,
Пред ким да паднем да ми се смилује.

Зашто ли родити се удостојен бих,
Зашто из утробе изашавши не погибох,
Пре смртна часа мртав сам заправо ја,
Пре суђења сам савешћу својом осуђен.

СРПСКИ НАПАД
(1404)

И тако — сложно,
то големо и небројено људство,
заједно са добрим и великим господином,
храбром душом и вером најтврђом,
као на ложницу красну
и гозбу многомирисну,
на непријатеља устремише се,
и правога змаја згазивши,
усмртише звер дивљу —
великог противника.

Превео
Никола Јеремић

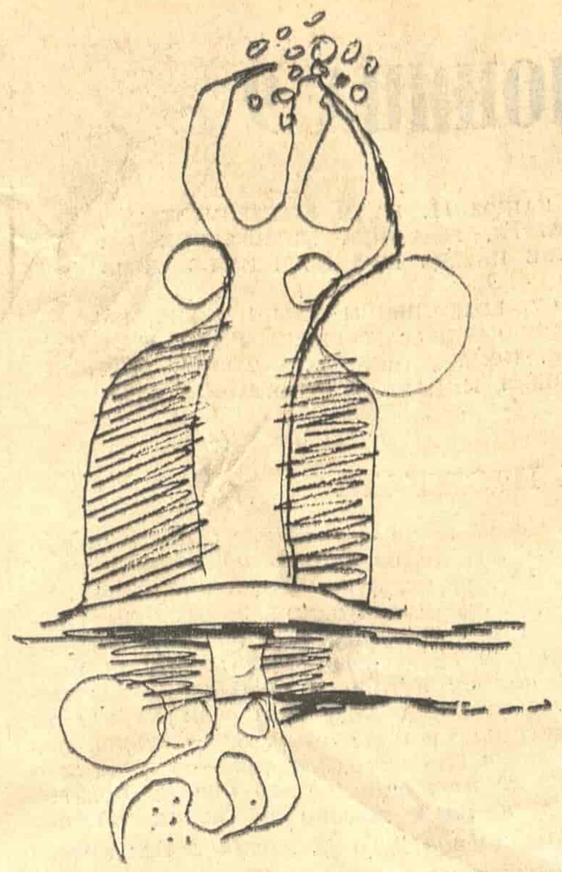

Мирко Магарашевић

У очекивању атомског прогреса

Тренутак је изласка.
Смех.
Поларна светлост
у сумраку:
једни градови заборављени
други су подигнути
и биће заборављени.
Коврцамо се
у сувом оку времена
три деветке усијано играју
на доказаном бријачу
претен је распретенован.
Под куполом облака и целофана
сева крљушт атомске крупе —
на чијој глави толика тишина?
У свим икриштима кружи пепео
нашег семена врисак
дадосмо у празно
необновљиво је
неодрживо нестаће: завек.
Мрка чељуст непроходне шуме
челу нам зева
лопате замах
пун коштаног иња
блиста из њих
кула над кулом
пенуша се јато варница —
ковачи смо ишчезлих светлишта
ка далеком дозиву бистрогласја:
то нас бодри наш прапријатељ
реже крило сокола
бронзани пламен верности.
Сазревање несхватљивог
у кретању изумрле постојаности
за све што називамо искуством и делањем
цвили између језика свег стварања
и неописиве свирепости склоне разарању
свих који одбију да се потчине
неком плану над плановима: било каквом —
то би значило додир са целим светом —
а то је смрт
хитрија од умирања под маском трајања.
Из ненарушиве тишине праха и висине
сенка мозга на пипцима чўла

одмиче

из слоја у слој
димни дух
кроз осу светлосних година
мери дубину самоће

у бескрај.

Поглед зажарен сазнањем
и поглед ужаснут након свега
мешају се и увиру
тиха врења
у пламеним језицима предачке слике
препознате и заборављене.
Кад у лудој кобили заигра жица
још једном СВЕ: бива да се збуде.

Одмарајући очи међу звезданим крилима

галаксозналац размишља:
дал' се небески конац замрсио
међу сломљеним прстима
у стварној лудости лудих —
или се овде на врелом подножју
под горопадном оштрицом српа
све пребрзо догађа?
Углибљен точак
мимо блеје звучника
ван клана краткоумних
спаси из кањавог теснаца
или — нек' се докрајчи
безизлаз те путање
јер свуд је лаж устоличена.
Само они који знају шта је ход
стићи ће
тамо где трајање није
само бука и заборав
где није злослутна тишина
бесплодна претња ту
или свуда где се надмаши
сурова мера календара
у сваком часу одзвања
пропо — поп — прогрес!

Димитрије Николајевић

Усуд и вино исконско

Ево, сведок и гост времену, кажем: Вечно је
изобиље гладни коју кушам и налазим по путу. Јер, нема
твог пламена који нисам горео,
ни извора са кога, љубави,
пун крчаг не понех,
као да је у сваком трагу сенка усуда
заклонила сјај.
Овде сам, ветровима на раскршћу, да покажем
свет под кошуљом изрешетаном,
док се до мрвица
вучем и препознајем. А после,
кад ме све помало узме да себи продужи век,
неко трећи, непознат,
смакнуће завесе и рећи: Ево јабуке,
у њој су сокови сви!
И видећу тада бескрајне пејзаже и трпезе;
под маслинком заливаном морем и даљином,
у једној жени нагост
и блесак свих,
а на столу свежу дивљач
и вино
исконско.

О ПОНОЋИ

О поноћи, ноћи на дну самом, за једно море
Дубоко и нехајно, од мрклина свих векова мрежу ткам,
Да из страшних дубина потонуле зоре
На обалу, ко рибу неоткривену, ишчупам.

Велику мрежу плетем према сну свом давном и потоњем,
Нитима испреданим од успона и пада,
А не знам, слутњом предан свету доњем,
Да л је дубље море ил моја нада?

Тек, ветрове са раскршћа у чворове
Звездама свезујем да могу зоре у жару слећене
И њихове далеке и блештаве дворове
Понети, а да се не стрже од историје им замећене.

О поноћи, ноћи на крамцу, кад ми изненада
Страх у кост куцне, помислим главу коју гони плам,
Хоћу ли, тајном подриван, икада
Тако моћну мрежу стићи да изаткам?

ГОСТ ИЛ ТРАГАЧ

Да л гост сам овде где ме тренутак даљином
осветљава и узима? Ил ме то време куша
оним што се збива, ко у пејзажу, да би се у мом чину,
у мојим намерама, страху
и одлуци препознало,
док у старом јабучару, пролазећи,
зрење зубом о коштицу мерим? Да л странац сам
овој обали и птицама њеним
што надлећу ме кричећи? Ил то омражена столећа
испитују моју поданост корену и реци,
местима напуштеним
и онима која ћу тек, ишчуђавајући се, открити
овако многострук
у сужањству и наслађивању свом?
Да л све сам то, и више:
слово морем урезано у стабло
да сведочи кретања небна
и мене тла? Ил трагач сам себе сама,
ропац и крик побуне
којој је отежао сопствени мук,
па се проклетством победника
у име више
старе патње ослобаћа?!

КАД ТИ ПУСТ ДОЛАЗИМ

Кад ти пуст долазим, жено моја,
С челом нагорелим од даљине,
Не плаши се онога што доносим из боја
Чије ми у устима шкргућу тишине.

У сусрет ми се птицама у гласу
Изађи на праг нашег уснулог дома,
Па зажмури док са себе, у том часу,
Стресем мање и парчад грома.

Не скидај ми топлу руку са рамена
Кад пуна неког дрхтавог лета,
Из мог одела поцрнелог од пламена,
Осетиш, ко од бомбе, мирис цвета.

Као и обично узми, уместо мене,
Сломљена копља којима ми чудаци
Стрељаху кораке бескрају запућене,
И на ватру их подложену баци.

Кад тих глух долазим, жено моја,
С речима које ће те у сјај однети,
Не плаши се онога што доносим из боја
У ожиљку који никад нећеш видети!

ПОЗОРИШТЕ

Ритуали и мистерије

Поводом презентације романа „Дервиш и смрт“ у Атељеу 212

КАДА СЕ око Ахмеда Нурудина, шејха текије мевлевијског реда дервиша, коначно затворио круг безнађа, молитвени ритуал добија посебно интензивно значење: човек се налази у домену смрти, суштина његовог бића исказује нам се као истина и апстракција у исти мах, а све опет у ситуацији која је реалистична и коначна. Редитељ Бранко Плеша стога и инсистира да се молитва врши по беспрекорној процедури каква још није виђена на нашим позорницама, са нешто наглашенијим деловањем, али без веће емоционалне обојености, тако да документаристичка упечатљивост отвара нове поноре људске трагедије. Неразумљиве, опасне и подмукле игре, смицалице и све могуће комбинације подлости ту се завршавају и ми смо сведоци једног унутарњег ритма који се грчевито отима спољној стварности. Зоран Радмиловић успева да испод тих, нама неразумљивих, речи назначи сву тежину свога положаја, али свесно и достојанствено, потпуно припремљен за то физичко окончавање свог контрадикторног духовног и личног живота. Јер, још од оног тренутка када је издао свога пријатеља Хасана осећа смрт целим бићем и зато је све остало само питање процедуре. Сцена је импресивна, есенцијална, наткриљује све оно што јој претходи, сама по себи представља најчистији драмски субјективитет и сасвим је сигурно да смо се уз глумачку игру приближили његовој бити. Све је толико уверљиво да се покрет и звук изједначују са својим смислом. По свим људским и театарским законима овде негде је и прави крај представе.

Чудна је ово представа: по своме спољном оквиру доста пажљиво обликована, садржајнија и у фрагментима уверљивија од многих које смо у поледње време видели на београдским позорницама, али, истовремено, и оптерећена извесним противуречностима које ремете структуру до те мере да понекад изгледа да она уопште не постоји. На површину, нарочито у првом делу, избија илустрација, несигурно психологизирање и досада, а то и целину помало оптерећује нелогичношћу и аранжманима у којима има премало живота. Да ли је све то што гледамо један аутентичан свет или само његова сенка? Како је могуће да једна сцена вреди и казује више него све остало што се збило на позорници? Где су границе стилизације? Како оправдати комичне елементе које у најкритичнији тренутак збивања уносн везиров изасланик? Плеша вешто скрива своју неверицу у драматизацију Борислава Михајловића-Михиза па и у сам текст Меше Селимовића тако да је много труда уложено у спољна усклађивања збивања, прелазе између појединих сцена, коришћење мрака и пригушеног светла, боја и костима, као да се стваралачки поступак исцрпљује у рутинском формализму.

Михиз је своју драматуршку умешност усредсредио на то да медитативне токове Селимовићевог романа учини сценски јаснијим и самим тим једноставнијим. Остављајући у неким приликама наративни тон — он ипак није могао да се заустави на границама субјективног казивања и стога је одређеним догађајима давао стварне пропорције. Нестало је умногоме оне унутарње Нурудинове дистанце према сопственом животу — а то је основно, па гледалац који није читао роман тешко може да уочи његову непрекидну тежњу да се избегне идентитет са свим што се око њега и са њим збило. Медитација тамо где је остављена може у овом контексту бити протумачена и као Нурудинов лични коментар, што је много мање од уверења да се унутарњим монолозима постиже неопходна духовна равнотежа између спољних подстицаја и личне свести. Међутим, најважније је то да Борислав Михајловић, убеђен да је Селимовићев роман верификована вредност са својим особеним и непоновљивим метафоричним деловањем, није ишао за битнијим трансформацијама текста. Чинећи оно што је сматрао да је једино оптрутно направио је драматизацију која и поред све Плешине редитељске умешности делује доста штуро. Ризик је сувише велики, па упрошћавања доводе у сумњу и сам роман: односи између личности су више доктринарни и типски а мање људски, мотиви конвенционални и безлични, са доста мелодраматике (посебно она епизода са дечком којег мајка шаље оцу у часу смрти а да он тога није ни свестан) па радња и не може имати чвршћу и егзистентнију организацију. Ако се изузме призор са колективном молитвом и верским ритуалом, у осталом материјалу има премало жељене метафоричности тако да и сама медитација делује сувише уопштено а понекад и анахроно. Може ли се од сваког тражити да претходно прочита Селимовићев роман и да са дивљењем и априорном инфериорношћу дође у гледалиште?

Текст је својим природним током протицао једино кроз Зорана Радмиловића који је достојанствено и уздржано, без наглих спољних кретњи обезбедио себи пуни унутарњи доживљај који све бујице, наносе и супротности доводи у жељени склад, пречишћава и издиже до изворне људске аутентичности. Радмиловић се непрекидно креће између привида и сећања, а његова права природа открива нам се тек у свести о смрти и крају. То је стил на коме је Бранко Плеша могао да компонује целовитију, непосреднију, субјективнију и још упечатљивију представу.

Петар Волк

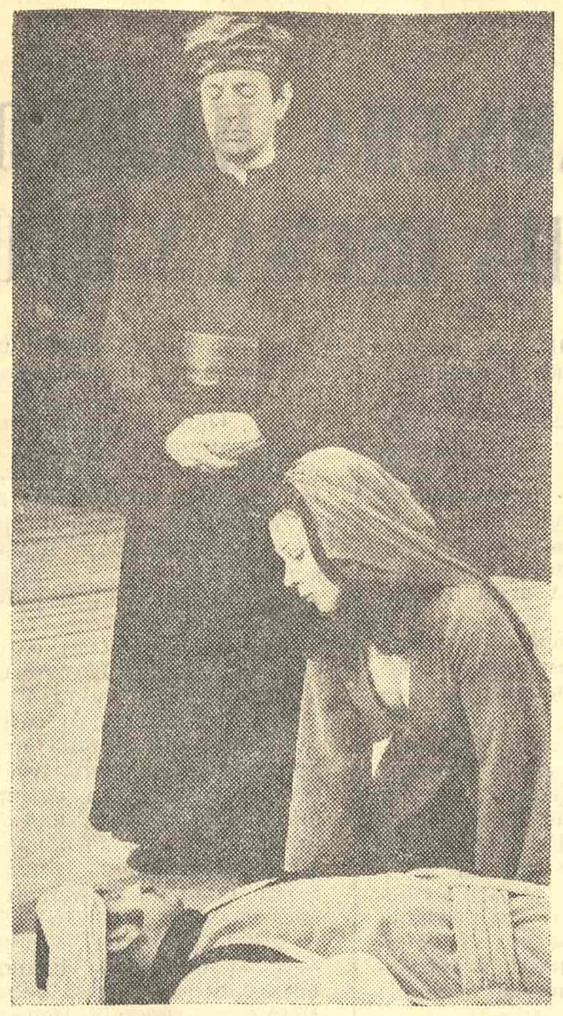

СЦЕНА ИЗ ПРЕДСТАВЕ „ДЕРВИШ И СМРТ“: ЗОРАН РАДМИЛОВИЋ, МИА АДАМОВИЋ И БРАНКО ПЛЕША

ЛИКОВНА УМЕТНОСТ

Анатомија подсвесног

Нивес Кавурић Куртовић: Цртежи, Галерија Дома омладине Београда

У СЛОЖЕНОМ, ироничном и донекле трагикомичном односу према стварности у човеку и око њега, загребачки сликар Нивес Кавурић Куртовић дотакла је неисцрпну горчину живљења као поље трајне инспирације и дубоке условљености дела немиром свести пред питањима смисла и бесмисла нашег постојања. Од стравичне, гротескне и дубоко безнадне „Горчине“ из 1962, оног разједеног лица са тамним контурама бездних очних дупља које на платну остаде као симбол смрти и безнађа, па до ових данашњих цртежа који изронише као фантазмагорични свет подсвести, Нивес је остварила — без обзира на пређени пут — целовит ликовни израз чудновато везан за токове осмишљавања сложеног присуства наде и страха у егзистенцији човека нашег доба.

То управо и чини да овог сликара можемо одредити као сликара континуитета: она једном пронађени однос према средствима којима се служи развија као траину вредност, налазећи у њима начин и облик свог сталног присуства у сценама које су подједнако део њеног унутарњег света и њеног срца и мисли у свету. У томе је садржано и суђење и опомена, знак питања и потврда уверења да су у времену, овом нашем и неком будућем, могућа одступања од мутне судбине и човекове везаности за неизвесно.

Али оно што је специфично у делу Нивес Кавурић, што му даје већ данас изузетну боју и тон, то је необична непосредност доживљаја и спонтан однос према виђеном и спознатом, што се манифестује као адекватност средстава и садржаја, линије и боје као носиоца посебног, оригиналног и личног значења.

Средство је тако блиско својој изражајној функцији да нам се чини како је простор између чисто ликовног и његовог комуникативног напона сведен на веома уско поље једва приметне дистанце. Линија која сугерише облик и уз помоћ боје гради композицију, расплела се као трагови чисте сензације, послушно пратећи мисао и осећање скоро невероватном лакоћом и верношћу. У некој психоаналитичкој, морбидној и у исти мах пркосној комбинаторици облика крије се дух супериорног, безмало рационалног свођења форме на знак, средства на израз. Садржајно, то је анатомија подсвести, оног неухватљивог преплитања јаве и сна у опсесивној надреалистичкој варијанти која људски лик или његов део своди на симбол широког дијапазона: од рађања до смрти, од секса до сублимне иронније пред неочекиваним варијантама пролазног и смешног.

То што је човек стална присутност у свим делима Нивес Кавурић Куртовић, што је стварно и стално извориште инспирације не говори у прилог неког антропоморфног карактера ових цртежа. Напротив, јединство органског и неорганског, свеобухватно прожимање облика истим стањем недовршености и отворености, у знаку перманентне метаморфозе пред непознатим, то свесно инсистирање на вишеобличном које је у ствари вишезначно, зауставља време на прагу неизвесног и човеков свет своди на дубља питања смисла његове „разголићене унутрашњости“. Тај привидни кошмар, веома често саздан од равноправне игре облика реалних и облика израслих са тамног дна подсвести, гради једну у суштини оригиналну поетику и једну специфичну семантичку вредност.

Такву смо је видели и пре две године на изложби у Галерији Коларчевог универзитета, такву је видимо и данас у Дому омладине Београда.

Срето Бошњак

ПАНДЕКТЕ ЗА ЛОВЋЕН

Наставак са 5. стране

родичној цркви у Паризу када је стигла вест о Лазаревој победи на Косову, радосна звона која су умукла кад су приспели гласови о поразу, схватићете кад заиста схватите, читајући „Вијенац“ и „Лучу“ после ове приче, од којег је кова саздано Његошево биће.

Све оно што сте до сада чули односи се и на Одбор за подизање споменика кнезу Лазару у Крушевцу. Уколико међу читаоцима има и Крушевљана, ја их молим да обрате пажњу нарочито на последњи одељак овог писма, кад вама, драги Цетињани, изнесем закључке који следују из претходних излагања.

ШТА ЈЕ ЊЕГОШ ХТЕО ДА КАЖЕ. — *Као ни сам Његош кад се обраћа својим непослушним и амбициозним саплеменицима, ни његов Бог не осећа гнев. Гнев божји у Старом завету био је дубоко одвратан Грцима. У Новом завету Бог није гнев и освета, него љубав.*

Мислима о слободи духа и слободи као националној аспирацији Његош је хтео да изрази сву српску борбу с Турцима као целину, као синтезу те борбе, смисао српске историје, да објасни одакле је дошло зло ропства и како се може постићи избављење, шао што ће касније, у „Лучи“, дати панораму васионе, поведен анђелом уврх последњег неба... У колима „Вијенца“ развијена је панорама српске борбе од Душана до Данила; у разговорима панорама црногорског друштва; у монолозима Даниловим и Стефановим, панорама борбе космичке... која се завршава божанском љубављу.

Друга значајна аналогија, она између владара на Цетињу и владара на небу, пошто су обојица у исто време и владари и песници наводи нас на мисао да је поезија њихова права страст а владавина њихова дужност.

У писму грофу Штадиону Његош каже: „Ја сам највиши непријатељ анархије која је горија него куга: та мене је анархија више главобоље дала но икоме у Европи... Ја сам пријатељ благоразумне свободе, која дичи и облагорођава човјека“.

ПАНДЕКТЕ. — Знајући за разлоге Његошевог незадовољства појединим самовољним и амбициозним племенским старешинама, дубоко сам уверен да би Његош и данас, да неким чудом као онај Ламех из Библије *поживје сто осамдесет и двије године и роди Ноја* — ни мало у стилу мојих обзира према незнању, нехату и неопрезности — поступио као у „Вијенцу“. Пажљиво читање „Вијенца“ и „Шћепана Малог“ препуштам вама и вашој савести, чланови Одбора. Ја хоћу само да вас подсетим на оно што је у праву непроменљиво, као и на наше позитивно законодавство.

Пре свега, у тренутку кад се уставом санкционише равноправност свих верских заједница у Југославији и када се главе једне од тих верских заједница указују највише државне почасти, не може се, чланови Одбора, не водити рачуна и о Његошевој верској заједници.

Ваша одлука о рушењу остатака Његошеве црквице — која је уједно и културно-историјски споменик и храм — двоструко је незаконита!

У своме заносу да се Његошу што боље и што достојније одужите, понесени инерцијом ранијих одлука и не водећи рачуна ни о једном од безбројних разлога које смо вам темељно изложили, не само ја, него и велики број јавних и културних радника широм Југославије, па и Француске и Италије, ви сте савршено неосетљиви за захтеве културе и истовремено глуви и за глас закона. Кад ово говорим, апелујем на политичаре које уосталом и штитим од лоших саветодаваца, да ваш рад још једном проуче. Уверавам вас да још није касно, тим пре што су досад утрошена средства паметно употребљена на изградњу приступног пута Његошевим висинама.

Да бисте црквицу коју је Његош с муком подигао сравнили са стенама, потрудили сте се да земљиште под њом прогласите државним. При томе сте заборавили да је ова квази експропријација у ствари узурпација духа којим не располажете. То место не припада астралном већ хтоничном свету, односно православној цркви. Заборавили сте да се данас више него икад раније све експропријације врше у јавном интересу! Сада ми је јасно зашто ви освајате врх Ловћена да тамо орете камен. То је онај атавизам кад смо из велике даљине, вођени номадским звездама и законима хорди, долазили на Балкан да га освојимо, и који је нама овладао пре него што су нас хеленистичка култура и Византија примили у своје окриље да нам хиљаду година касније дарују и једног Његоша. А сада се ти исти инстинкти буде и на самом Ловћену, да с врха, а у ствари с леђа, нападну ту исту културу!

Чак и да вашу одлуку потврди било врховни било уставни суд — знајући да ни божји суд није био непогрешив кад су га изрицали његови овоземаљски заступници — ја ћу остати дубоко уверен да су песничка дела и творевине, као и птице небеске — res nulius.

Уместо да поступите као што је Србија поступила кад је сачувала Муратово тулбе на Косову из захвалности што Турци нису рушили њене храмове, ви чините друкчије!

Пратећи ваш рад већ неколико година, још нисам ни прочитао ни чуо да се било влада било Скупштина Црне Горе икада позабавила вашим радом. Ако је то тачно, то би значило да вашу одлуку спроводи само Скупштина општине Цетиња, што би био пример неуобичајеног поступка и случаја без преседана. А овај случај са непоштовањем Његошеве личности, његове опоруке, са извргавањем ругу његовог духа, мисли и порука, са омаловажавањем осећања Његошевог народа и његове верске заједнице, не само да заслужују пуну пажњу ових двеју виших инстанци од цетињске општине, већ заслужују и референдум народа чији је Његош био песник!

ПРЕДЛОЗИ И ПРИЛОЗИ. — Ако сте коначно схватили сву озбиљност свог подухвата, ако цените мој напор да вам се упркос свега обраћам с поштовањем, трудећи се да вас не вређам, имао бих неколико предлога. Сви ти предлози су конструктивни и сви вам омогућују да и даље вршите своју дужност.

Већ сам вам поменуо могућност подизања једне болнице. Засада је довољно да ископате темеље, можда испред улаза у тунел на путу за храм.

Могли бисте подићи и један институт за проучавање Његоша чија су дела преведена на четрдесет језика.

Било би умесно и да сте се сетили модерних школа са Његошевим именом.

Ако нисте ни за једну од ових варијанти, пошто изнад свега волите скулптуру, што вам не замерам, јер ретко ко од нас успева да све своје љубави према предмету или бићу и добро упозна, нашли бисте у Загребу неколико великих савремених скулптора чији је међународни углед већи од Мештровићевог, а које је подигла нова Југославија. То су уједно и образовани и честити људи. Ја бих чак могао и да их именујем. То су и уметници који не клешу кипове већ облике подобне кристалима или цвећу и бићу, аморфним или органским творевинама хтоничног порекла. И они знају да Његошеву капелу не треба рушити већ обновити. Најзад, то су људи модерног кова који осећају и дух епохе у којој живе. Да сте се њих сетили, не бих вам писао отворена писма, већ бих се вашем Одбору придружио.

У случају да је само Мештровић ваш избор и ваша велика љубав, објасните вашим једномишљеницима из Одбора — поштујући начело о самоуправљању и поруку о братству и јединству — да је право место за овај споменик у републици Мештровићевог народа и његове вероисповести. Тако бисмо сви поверовали да је ово споменик заиста Његошу а не Мештровићу.

И најзад, у крајњем случају, ако мислите да је ово свршени чин, повуците се са својим развалинама подаље од Ловћена да вас не сустигне клетва највећег вашег песника!

Ако и на ово писмо одговорите ћутањем, надам се, да ће ми, уместо вас, одговорити неко из Одбора за подизање споменика кнезу Лазару у Крушевцу. Ни овом честитом кнезу не сме се подизати никакав скулпторски споменик који би представљао његов лик. Из истих и једног разлога више. Одливени споменик, ма како био добар, Крушевљани могу да изложе само у депоу свог музеја, као студијски материјал за проучавање непознавања наше културне историје.

Надам се да се сада лакше осећате кад знате да у свом ставу више нисте усамљени.

Остаје ми још да се придружим Волтеру, надахнут његовом молтвом о трпељиру, надахнут његовом молитвом о трпељиречи мислећи стално на Орфеја:

ПОМОЗИ НАМ, ГОСПОДЕ, ДА СЕ НЕ ЗАВАДИМО...
И ЊИМА КОЈИ СУ КРЕНУЛИ У ПОХОД НА ЛОВЋЕН ДА ТИ ПАЛЕ СВЕЋЕ УСРЕД БЕЛА ДАНА
И НАМА КОЈИ СЕ ЗАДОВОЉАВАМО СВЕТЛОШЋУ ТВОГ СУНЦА.

Пеђа Милосављевић

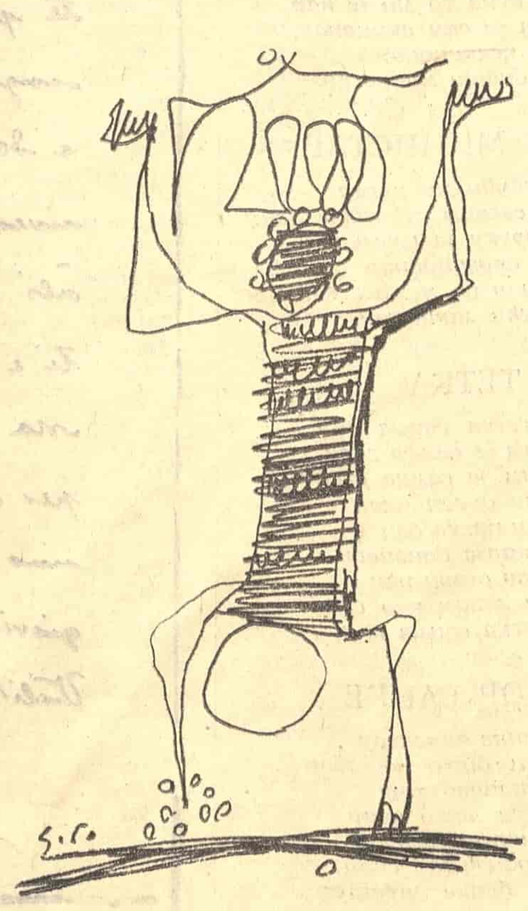

ОЖИВЉЕНА ПРОШЛОСТ

РЕЧ-ДВЕ О ЛАЗИ К. ЛАЗАРЕВИЋУ

ДАНАС, на жалост, немамо готово никакве заоставштине Лазе Лазаревића ни предмета из његовог живота да би се могао створити какав спомен-музеј или бар соба у неком музеју. Сем његовог „дивита” (са урезаним „Ora et labora“), нешто писама и портрета Влаха Буковца, све је уништио пожар 6. априла 1941. године у његовој породичној кући, која је тада изгорела до темеља. Зато нам остаје само могућност да забележимо нека усмена казивања, још и данас позната међу његовим потомцима.

Код Јована Скерлића наилазимо на идеју да је Лазаревић приповетку „Први пут с оцем на јутрење”, дао тако мајсторски зато што је, можда, оно што је у њој описано сам доживео у детињству. А ово тврђење се може и данас још наћи у извесним приказима Лазаревићевог дела, упркос томе што то није, не само у складу са савременим схватањем односа ствараоца и његовог дела, већ је супротно и сведочењу породице и многих још живих сведока, који одлучно тврде да Лазин отац Кузман не само да се није никад коцкао, него није ни карте у руке узимао.

Када је 1879. године први пут објављена у бечкој „Српској зори” приповетка „Први пут с оцем на јутрењу” онда је њен наслов био „Звона цркве Н. Н.”. Тада је његовој мајци Јелки, ту приповетку наглас читала моја мати која јој је била унука и имала шеснаест година. И када је дошла до потресних описивања карташке страсти код главног јунака, његова мати, која је дотле слушала причу лежећи на миндерлуку, нагло је устала и, обраћајући се свима присутнима, с негодовањем рекла да њен муж — као што сви добро знају — никада карте ни у руке није узео. На то јој је кћи Катица, већ одрасла девојка, одговорила да је то, наравно, само у причи тако. Мати је, међутим, остала при своме, тврдећи да ће се сад сигурно увек наћи људи који ће мислити да је Лазин отац био такав, као што га он у причи описује. И тако је доиста и било.

На основу писама и сећања његовог сина, генерала Милорада Лазаревића (умрлог 1951. године) Вукосава Милојевић је пред сам други светски рат прикупљала и сачувала доста материјала о животу Лазе Лазаревића. Иако су и он сам и Милка, сестра Лазина, више пута демантовали мишљења о карташкој страсти Лазиног оца, она ми је ипак лично саопштила да јој је, тобоже, моја мајка рекла како је Кузман ипак по који пут играо карте и то „жандара” и „ђавола у ћупу”. Али ако је чак који пут и играо карте, сигурно је да је то чинио само забаве ради и не може се тврдити да је Лаза у приповеци „Први пут с оцем на јутрењу” насликао страст свога оца и да, према томе, у приказивању лежи тајна вредности ове приповетке.

У побуни на Великој школи 1871. године студенти су Лазу Лазаревића сматрали за једног од својих духовних вођа, мада је он већ био завршио школовање, добио стипендију за Париз и већ се припремао за пут. Побуна је била снажна и министар просвете позове Лазу Лазаревића и Светозара Атанасијевића на „рапорт” и нареди им да својим утицајем одмах смире студентску побуну, нудећи им да потпишу проглас, који је он унапред саставио. Лаза одговори да он више и није студент већ свршени великошколац и стипендиста изабран да иде на студије на Сорбону! А министар, револтиран одговором младог правника, одбруси да он, ако не смири своје другове, неће ни у Париз стићи а камоли на Сорбону! А Лаза на то одговори да мора размислити два-три дана. Када је министар и Атанасијевићу пружио исти проглас овај је, иако није имао породицу, потписао ћутећи. Случај Лазе Лазаревића је, међутим, био много сложенији. Није желео да изда своје другове прихватањем прогласа, а обавеза према породици (мајци и сестрама) налагала му је велику обазривост. На самрти отац је њему, детету од десет година, оставио аманет да се, као једино мушко чељаде, брине о породици, а, уз то, материјална ситуација породице се нагло погоршала после очеве смрти, јер је дотле нерешени спор око неких осамдесет хвати земље, које је, грешком земљомера, било захваћено њиховом кућом од продавца земљишта, био судски решен тако да је Лазина породица имала да плати за то време огромну суму од 800 дуката. И баш та парница је и навела Лазаревића да изабере правничку струку, како би сâм могао да одбрани породицу од неправедног захтева адвоката суседа и продавца (а тај сусед је био отац Љубомира Недића).

Када је Лазаревић затражио три дана за размишљање, он је био свестан да ће то, можда, довести његову мајку и сестре у врло тежак положај. Написао је зато мајци писмо и затражио савет; да ли да се одрекне другова или студија, а мати му је одговорила телеграмом у три речи: „У јато голубе!”. (Узгред буди речено, зар би тако одговорила једна „тиранка мајка”, како је Скерлић назвао?) И Лазаревић није потписао проглас, а министар, који је о овоме касније сам задивљен причао, нашао је друго решење како да смири студенте: позвали су их све у војску. Сâм Лазаревић је међутим изгубио стипендију за правне студије у Паризу и тек у промењеном режиму добио је другу стипендију, и то за Берлин а не за Париз, и за медицину а не за даље студије права.

Ово су само две цртице из живота Лазе Лазаревића, великог уметника и знаменитог научника свога доба, којима ће се, надам се, поводом осамдесетогодишњице смрти, употпунити слика о његовом лику и делу.

Бранка Недић

НЕПОЗНАТИ НУШИЋЕВИ ЕПИГРАМИ

У СРПСКОЈ књижевности епиграм је своје „златно доба” имао крајем XIX и почетком XX века, у време тзв. „владановштине” и владавине краљице Драге и Александра Обреновића. Готово сви књижевници тога доба писали су епиграме, а нарочито они окупљени око „породичног листа” „Звезда” Јанка М. Веселиновића (Глишић, Веселиновић, М. М. Митровић, Домановић, М. Павловић и др.). Сећајући се на те дане, Миле Павловић у својој књизи „Анегдоте о српским књижевницима и уметницима” каже да су се у редакцији „Звезде” свакодневно појављивали епиграми у виду зидних новина.

Наш велики комедиограф Бранислав Нушић, који је био веома близак том кругу књижевника и који је свој дух просипао и у свакодневним разговорима и на свакoвечерњим седељкама, није познат као писац епиграма. Па ипак, у његовој заоставштини, поред неких писама у стиху и других још необјављених рукописа, нашли смо и неколико епиграма који су, по нашем мишљењу, не само занимљиви него, можда, и актуелни.

Ево неколико „бисера”:

ЛИФЕРАНТ

Ја сам вам, браћо, лиферант
и политички сам ја трабант
и ликвидант и инкасант
и малверзант и опскурант
и католик и протестант
а ако треба и мухамедант
ил' једном речи — лиферант.

БИВШИ МИНИСТАР

А ја сам бивши министар
пензија ми је народни дар
троспратна кућа то ми је ћар
и уз то још ја сам акционар,
акционар и реакционар
ја сам вам бивши министар.

БУДУЋИ МИНИСТАР

А ја сам будући министар
портфељ је сасвим споредна ствар
за сваку струку ја имам дар,
за сад сам опозиционар
ал то ни мало не мења ствар,
ја сам будући министар.

ОПШТА ТЕТКА

А ја сам тетка свима вам
тај занат вам је ваљда знан
издавала сам за самце стан
и био ми је диван план
отмени гости преко дан
и какав с корза бонвиван
а ноћу какав стари пан
с пудлицом лепом као сан
а ја сам тетка свима вам.

ДИРЕКТОР БАНКЕ

А ја сам банке директор
акционарски бир'о ме збор
и улагача клицао хор
ал' је у каси лежо чвор
и сад је дошо контролор
и сад се води 'итар спор
ја сам вам банке директор.

Драгољуб Влатковић

НЕОБЈАВЉЕНА НАЗОРОВА ЉУБАВНА ПЕСМА У ПРОЗИ

ВЛАДИМИР НАЗОР, као професор природних наука у средњим школама, био је на раду у Задру, Пазину и Копру, местима у којима је италијанска буржоазија прогонила хрватски живаљ. Он је у школи и ван ње неустрашиво стајао на бранику народних интереса. У његовим песмама из тог времена вре борбени национализам: „Ми смо пород вука и арслана!”

За време балканског рата Назор постаје бард омладине: „Херој, песник свих нас младих — писао је Черина.

Из његових песама „Ускрс”, „Давори” и „Краљевић Марко” из сваког ритма, фигуре, речи и мисли избија снажна вера, нада и полет. У студији о Назору као националном песнику Милан Марјановић је казао да је његова песма „Ускрс” можда јединствена у читавој нашој поезији по непосредности, сликовитости и ритмици изражавања основног осећања — ускрснућа.

И после свршетка првог светског рата, одјекнула је Назорова лира у славу победе и ослобођења од аустро-угарског ропства.

Своја свесловенска осећања изнео је Назор у „Славенским легендама” и „Живани”, митском епосу у девет певања. Описује борбу старих славенских богова: Вида, бога светлости и Чрта, бога мрака. На крају спева, бог Перун скупља Славене и објављује да ће Славени својом вером у добро спасити свет.

Назор се убраја међу најпродуктивније наше књижевнике. Његових радова у епици, новели, роману, песмама и причама за децу, многобројним расправама, есејима, путописима, говорима и преводима са немачког, енглеског и италијанског, има преко стотину књига.

У својој 66-години, у време народноослободилачке борбе Назор бежи у шуму, не да се бори с пушком у руци, јер је већ ооонуо и болестан старац, него да својим присуством и песмом бодри борце и јунаке.

Када је Назор био ученик сплитске гимназије, последње године, пред матуром, повео га је, 1892. године у варошицу Врлику сплитски каноник Дворник, који је касније постао задарски надбискуп.

Дворник је био пријатељ Назорове породице. Заволео је младог Владу ради његовог примерног владања и одличног учења. Те године, у време несносне припеке, Дворник је решио да се одмори у Врлици, па је повео собом и Назора. Утиске и доживљаје у Врлици Назор је описао у новели „Вра Крсте”. Због стила, духовитости и приповедачке вештине, ову новелу „Вра Крсте” критичари су уврстили међу најлепша Назорова стварања. Она је важна и са биографског гледишта, јер износи некоје карактеристичне моменте из првих година књижевног рада младога Назора, његове погледе на природу и људе.

Другог дана боравка у Врлици прошетао је каноник Дворник са Назором. Ишли су до лековите Чесме. Она је одмах испод места на пољаници окруженој зидом и шумом. Господа се по њој шећу, пију воду и упознавају. Дошао је ту и начелник, довео друге, клањају се Монсињору и воде разговор:

— Знајте, овај мој Владо пише пјесме.

— Као наш Милан, одговори начелник (Милан Беговић). Милан и Владо били су тада школски другови у сплитској гимназији.

Кад уноћа, читаво друштванце допрати Монсињора до Фра Крстина стана. Дани су пролазили. Најлепше је било, кад би се каноник после ручка повукао у своју собу да почива, пише писма и моли, онда би се Милан и Владо састајали.

„Био се Милан — пише Назор — заљубио у неку плавокосу дјевојку, коју сам и ја виђао покрај Чесме, а трчао к мени да ми о њој говори и да ми чита нове стихове спјеване њој у част. Док се дјевојчица некако нећкала, он је много уздисао, писао и требао ме само да се коме изјада. Али кад она смекша, он не нађе више времена за мене, па ме помало скоро и сасвим занемари.

Бијаше ме упознао с неким дјечаком, млађим од нас, којему смо читали стихове из наших биљежница. Био је сух, дуга и блиједа лица. Није много говорио, али као да све види и разумије гледајући у свијет великим тамним очима, из којих се мени чинило да ће на једном нешто синути. Прије но се боље упознасмо некамо га нестаде. Не остаде ми у памети но његово име: Динко”. (То је био Динко Шимуновић, оп. писца.)

Динко Шимуновић у свом аутобиографском роману „Млади дани” сећа се такође свог првог састанка са Владимиром Назором и Миланом Беговићем у Врлици:

„Те исте вечери стиже ме ново изненађење. Два младића нешто старија од мене, поведоше ме собом. Бијаху то млади „студенти”, један из приморја а други мјешћанин: Владимир Назор и Милан Беговић. Не знам зашто сам им се свидио, ни по чему су држали да смо једнаци. Обојица већ „средњошколци”, а мене ипак без предомишљања зазваше к себи. Биће да су по мојим заносним усклицима и крепком узрасту помислили да сам им раван, па ме пригрлише и почеше откривати своје тајне. А тајна бијаше, да су — заљубљени и да сваки од њих има снопић пјесама у џепу. Дођосмо у ниску и тијесну собицу, ништа бољу од моје на селу, те уз двије лојанице стадоше читати своје лијепе стихове. У њима се истицала љубав према „драгој” .... и још према нечему, те жеља за „недостижним” и баш оним истим, за којим сам и ја, не знајући, чезнуо. — Шутио сам, не показујући им своје дивљење, но биће да су га ипак замијетили. Можда су знали да сва тројица желимо једно, и то нешто најљепше од свега на свијету, али да га не можемо право изрећи.”

Изгледа да се млади Владимир тада заљубио у плавокосу девојку А. Б., кћерку ондашњег судије у Врлици, и у њен албум написао песму у прози на италијанском језику.

Живот их је раставио. Ана се удала и живела у Бечу и случајно у старим данима, када се разговарало о Врлици, показала нам је свој Албум из младих дана у којему се налази Назорова песма. Умрла је 1968. године у дубокој старости од 94 године, а после њене смрти добили смо из Беча фото-копију написа:

У преводу ова песма гласи: „Болно је ипак, о девојко, видети се само једном у животу, управо тада кад се младост својим слатким сновима осмехује нашем животу и морати се растати са страхом да ћемо се видети само онда када наши идеали не буду у мислима изгледали толико свети и мили као у овом младалачком добу.

Али твој лик, девојко, вечно ће бити урезан у моме срцу, као једна од најлепших успомена из моје младости.”

Стеван Роца

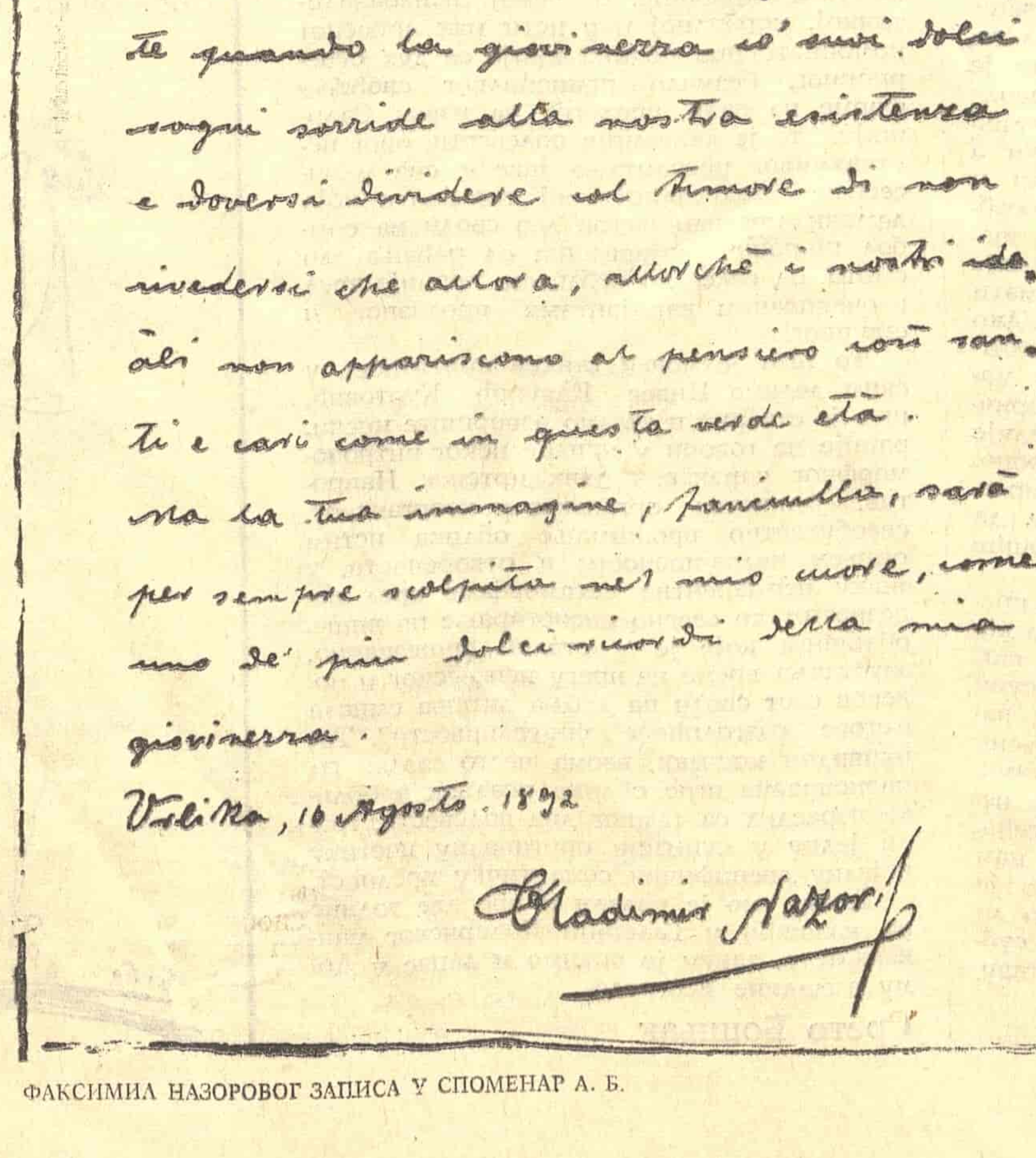
Ad Anna Bressan.

È pur doloroso, o fanciulla, il vedersi una sol volta nella vita e propriamente quando la giovinezza co' suoi dolci sogni sorride alla nostra esistenza e doversi dividere col timore di non rivedersi che allora, allorchè i nostri ideali non appariscono al pensiero così santi e cari come in questa verde età.

Ma la tua immagine, fanciulla, sarà per sempre scolpita nel mio cuore, come uno de' più dolci ricordi della mia giovinezza.

Vrlika, 16 Agosto 1892

Vladimir Nazor

ФАКСИМИЛ НАЗОРОВОГ ЗАПИСА У СПОМЕНАР А. Б.

РЕХАБИЛИТАЦИЈА РУСКОГ СИМБОЛИЗМА

„ПРИЛИКЕ су биле такве да је руски симболизам дуго времена остајао ван интересовања наше науке о књижевности”, каже К. Н. Григорјан у свом обимном тексту „Верлен и руски симболизам”, који се, почетком ове године, појавио у часопису „Рускаја литература” (број за прво тромесечје). Судећи по тој констатацији и, пре свега, по чињеници да је тај текст угледао јавност, а највише по ономе што садржи, изгледа да су се те прилике унеколико измениле.

Полазећи од констатације Б. Соловјова да руски симболизам чине две посебне снажне струје, аутор овог текста додаје да „није нимало случајно” што је једној од њих, оној чији је зачетник и теоретичар био В. Брјусов, и којој су припадали А. Блок, К. Баљмонт, Ф. Сологуб, да је сасвим нормално, дакле, што је тој групи најближи био Верлен, „лиричар кога је немогућно схватити ван традиција романтичарске поезије”. Стога му је било неопходно да, на самом почетку свога текста, констатује да се у Верленовој поезији нису одразиле само „реакционарне стране декадентства” (он, уосталом, има посебно тумачење појма декаденције у литератури), као што су антисоцијалност, крајњи индивидуализам, еротика, мистика и сл.

И, пошто је „рехабилитовао” пред својим читаоцима читаву модерну француску поезију, за чије најзначајније представнике, поред Верлена, узима Бодлера, Поа и Метерлинка, Григорјан приступа, како изгледа, главном делу свог задатка, критици „прилика”, које нису ништа друго до једна велика заблуда и неправда у историји руске књижевности. Као илустрацију тих прилика он узима послератно академско издање „Историје руске књижевности”, у којој се симболизам, акмеизам и футуризам, како каже, једнострано представљају под заједничким насловом „Поезија буржоаске декаденције” формулацијама као што су „декаденција и отуђење”, „мистика”, „агресивни естетизам”, „естетички нихилизам”, „мистика”, „песимизам” и њима сличним. У којој је о песницима, какви су К. Баљмонт или Ф. Сологуб, речено само по неколико фраза, из којих произлази да код ових песника, сем „апологије смрти” и „мизантропских вапаја”, ничега другог и нема. И у којој се, рецимо, Блок и Брјусов, одвајају од читаве песничке школе, а читава она струја, чији су најизразитији представници Д. Мерешковски, А. Бели и Вјачеслав Иванов, једва да је и споменута.

И, пошто је указао на неке најважније паралеле између француске модерне поезије Григорјан изводи свој основни закључак, резимира све своје претходне тврдње. „Руски симболизам је, каже, поникао на националноме тлу. Истовремено, он је, као уметнички правац, органски део читаве европске уметности. Руски песници су постављали и решавали исте или сличне задатке који су били у фокусу стваралаштва њихове француске сабраће по перу. У формирању естетике руског симболизма изузетно је била важна улога Верлена, чија је поезија у Русији доживела свој други живот. Значајем својих остварења, својим доприносом у развоју савремене поезије, руски симболизам је, преко својих најбољих представника, освојио међународно признање”. (С. Б.)

Свет у Југославији

Један мали, али разнолики свет скупио се ових дана у нашем, такође јако разноликом, свету. Од 7. до 12. маја трајала је Међународна конференција ПЕН-а. Смештена на елегантном троуглу Пиран-Ровињ-Порторож, она је, поред интелектуалне, била и туристичка сензација.

Сви су проблеми били присутни иза цивилизованих лица представника ПЕН-клубова многих националних литература. Ту је била и маоистичка Кина у лику једне жене-мудраца, која је заводила слушаоце својом нежном једноставношћу. Ту је био конфликт Блиског истока. Избио је ватрено у речима и сјају жарких очију оба представника сложене ситуације: делегата Либана и делегата Израела. Било је провокација (иако мало, ипак веома непријатних) стила ниских удараца из уста антикомунистички горких емиграната. Било је сумњичавости и напетости на крајевима огромног моста који спаја и раздваја Исток и Запад.

Четири дана разговарало се око округлог стола о књижевности и човеку. Многи говорници дошли су да кажу оно што су хтели да кажу, иако се то није могло лако укључити у тему. Али сваки је прилог, као размишљање, добро дошао, а обично је тако на свим сличним конференцијама. Било је разговора изван сале, упознавања и настављања дискусије. И такви су облици сусрета понекад исто толико важни колико званични реферати. Било је живо и људи су се занимали за мишљења других. И то је утешно. Притиснути и поклопљени шакама и капама политике, делегати-писци трудили су се да прођу кроз теснац актуелне политичке ситуације а да при том не испусте књигу из руке. То је делимично успело, па је и тај податак утешан. Од сто четрдесет и шест делегата (29 Француза, 11 Немаца, 10 Енглеза, 9 Аустријанаца, 22 Словенца, 10 Хрвата, 9 Македонаца, 7 Срба, 5 Мађара, 5 представника СССР-а — да наведемо само најбројније делегације) говорило је готово половина, било као референти, било као дискутанти, и излагања Хајриха Бела, Ален Роб Грије, Јурија Бондарева и других остаће многима у сећању као повод за лично богаћење вечите теме: Зашто писати?

Четири су биле подтеме: Писање као субјективни израз или као средство моралне и социјалне акције (председавајући Ернст Фишер, Аустрија); Писање као негација смрти и бескраја — трајање као критеријум вредности (председавајући Антун Шољан, Хрватска); књижевност као замена религије или моралног система (председавајући Ч. Б. Флад, САД); писање као средство везе међу људима у простору и времену (председавајући А. Роб Грије, Француска). „Књижевне новине" донеће у следећем броју један део материјала о раду конференције.

Лепо делује списак учесника. Кад га брзо читате звучи као песма на непознатом језику. Слушала сам на књижевној вечери где су своје песме читали — на разум љивим за мене језицима Пјер Еманиел, Васко Попа, Франце Филишич и други — и песме у оригиналу на турском (Улки Тамер) и на румунском (Борђ Асталош), а у једној школи, на захтев деце, једну стару кинеску баладу коју је одрецитовала танана Хан Сујим. Слично се осећам кад читам списак учесника. Ређајмо имена на прескок, како их се сећам, док су седели за столом, ходали по сали, разговарали у аутобусу, авиону, у холу хотела. (За своју личну информацију обележила сам имена људи с којима сам разговарала у току тих пет дана, испало је седамдесет и шест.) Повезани муком коју у себи носи сваки писац, ево нас како испуњавамо мозаик-песму састављену од тајанствених знакова који представљају личности: Хајрих Бел, Пјер Еманиел, Ален Роб Грије, Јурије Бондарев, Паул Крунторал, Тибор Дери, Паоло Милано, Хан Сујим, Сизан Дерије, Николај Федоренко, Улки Тамер, Сидни Офит, Борис Пахор, Васко Попа, Богомил Бузел, Антун Шољан, Цирил Космач, Предраг Палавестра, Томе Момировски, Славко Михалић, Алфонсас Белизускас, Лавинија Дервент, Јан Пазурандовски, Николај Антонов, Була Иљеш, Ханок Бартов, Ернст Фишер, Кристоф Асамој, Камиј Абусуан, Казуо Ивата итд. итд.

У искушењу да ређам и даље признајем једно: ништа лепше од окупљања људи. Мали свет наше конференције разишао се по Југославији и широм планете. Упознали смо се, познајемо се боље, упознаћемо се још боље.

Ј. Рибникар

ЖАН ПОЛ САРТР

Сартрова студија о Флоберу

Под насловом „Породични идиот" ових дана је изишла из штампе студија Жан-Пола Сартра о Флоберу. У два тома, на 2136 страница, најзад је штампана књига коју је њен писац врло дуго обећавао, припремао, напуштао и поново јој се враћао. Још у делу „Биће и ништавило" (1943) Сартр је изразио жељу да напише књигу о Флоберу, у којој би применио егзистенцијалистичку психоанализу. Око 1952—1953. године предлагао је да, ради упоређења марксистичке и егзистенцијалистичке методе, Роже Гароди и он напишу паралелне књиге о Флоберу, али када је дошло (1956) до прекида његових пријатељских односа са КП Француске, овај план је пао у воду. Ипак, већ у то доба настале су неке белешке за књигу која је сада објављена.

Из тих бележака за готово две деценије произишао је огроман рукопис, много већи од онога који је Сартр скраћен послао у штампу. По мишљењу критичара књижевног додатка „Фигаро" Клода Жаноа, ова књига има троструки значај: она је једна врста Сартровог монументалног тестамента, представља финале „мазохистичке" аутобиографије коју је Сартр писао скривен маскама Бодлера, Женеа, Малармеа, Тинторета и Флобера и у којој је најзад изложио своју „моралку" и, коначно, она је наставак „Критике дијалектичког ума", односно примене оне методе која представља синтезу концепције слободе из „Бића и ништавила" и појма нужности прихваћеног из марксизма и психоанализе. У књизи има и много досад непознатих Флоберових текстова, у њој се смењују анализа и синтеза, а закључци се, наравно, не односе само на писца „Мадам Бовари" него и на људе уопште. У појединим одељцима студија је врло апстрактна, а на моменте се претвара у романсирану биографију.

Многи с правом постављају питање зашто је Сартр баш Флобера изабрао да кроз његову судбину, судбину једног „породичног идиота" (како су га звали, јер је научио да пише тек између седам и осам година) изложи многобројне идеје које налазимо у овој књизи. Можда је решење у томе што је Флобер прототип уметника из „куле од слонове кости", против каквог се Сартр одувек борио и у себи и око себе. Али можда и стога што је Флобер, као Бодлер, настојао да нађе егзистенцијално решење у уметности, тежећи при том ка немогућном.

Два тома о Флоберу сада објављена не представљају, међутим, целу студију. У ова два тома Сартр прати развој Флобера само до објављивања „Госпође Бовари"; остатак Флоберовог живота га не интересује, јер је наставак његовог првобитног избора да тражи спас у ништавилу, помоћу кога ће негирати и некадашње понижавање у породици. Трећи том биће, пак, посвећен студији овог романа и анализи уметничке и друштвене средине за време владе Луја-Филипа и Наполеона Ш. Нико, па ни сам Сартр, чини се, не зна када ће бити објављен трећи том, али прва два тома његове студије о Флоберу одмах су изазвала велику пажњу међу критичарима, који су пожурили да књигу прочитају и оцене.

Наравно, већ у првим критикама наилазимо и на критичке примедбе Сартровом делу. Тако Жан-Франсоа Ревел у „Експресу" истиче како је Сартрово дело хибридно, како више вреди материјалом него структуром и како стално све више разуђује проблем, тако да се чини да никада неће стићи до „коначног" објашњења Флоберове личности, као што, по парадоксу Зенона из Елеје, Ахил неће стићи корњачу која му је измакла. Али, у сваком случају, и ово Сартрово дело ће отворити нове проблеме и изазвати дуге дискусије о многим филозофским, психолошким, социолошким, критичким и књижевно-историјским питањима.

У сталном успону

У свом успону усклађено и постојано Београд бележи своје значајне тренутке урбаног уздизања.

Обогаћен приладима — ка њему, мостовима — око њега, вишеспратним зданима — у њему, добио је још једну урбано скромнију али значајну новину.

У згради новоотвореног Студентског културног центра дворана од 240 седишта открила нам је своје изузетне акустичке квалитете погодне за камерно музицирање.

Како у последњих пет година камерно музицирање код нас добија све већи замах, испуњавајући тиме крупну и рањиву празнину којом смо добрих двадесет година били окружени у пуном музичком живљењу, ова камерна дворана пружа још једну изванредну могућност нашим уметницима у успону за јавне наступе.

Ако буде уследила заједничка акција свих одговарајућих установа, ова сала, уз већ неколико реномираних амбијенталних дворана, моћи ће да допомогне још усмерениje потпуниjем и богатијем камерном музицирању и музичком животу Града.

Музичко отварање дворане инаугурисано је ретким извођачким подухватом, извођењем свих седам Хендлових флаутских соната. Простор овог новоотвореног здања напојио се звуцима особите стваралачке лепоте тонског горостаса Барока. Миодраг Азањац (флаута) уз надахнуто и зрело остварену сарадњу Оливере Бурбевић (чембало) и Миодрага Миковића (чело), стварао је и остварао нам са оном племенитошћу продуховљеног музицирања, лепотом тонског дисања и чистотом ритмичке једноставности, своју доживљену истиниту уметност певног појања и говорења која нас узноси, осмишљује и обогаћује изузетним музичким доживљајем.

У једном тихом тренутку београдских вечери наш Град забележио је једновремено два успона наше културе.

Енрико Јосиф

Марсел Громер

Недавно је умро један од најпознатијих француских сликара старије генерације Марсел Громер (рођен 1892. године). Правник, који је учио сликарство по разним приватним академијама и примао савете од Матиса, Громер је излагао још пре првог светског рата, али је постао славан сликама о њему: слика „Рат", изложена у Салону независних 1925. године, представљала је први његов тријумф. У његовом сликарству, инспирисаном романиком, готиком, примитивцима и северним, магловитим поднебљем, ствари изгледају као да су грађене од веома чврстог материјала, али имају не само атмосфере, већ и лиричности, па чак и сензуалности, као што се посебно запажа у његовим актовима. Незаборавни су његови пејзажи Бретање, катедрале у Шартру и Њујорка. Добитник многих великих награда (Карнеџи, Гугенхајм, Велика национална награда), Громер је од своје велике ретроспективе, одржане 1962. године, велико име француског и светског сликарства. Штавише, био је мајстор и као цртач, гравер и сликар тепиха. Пред други светски рат, са Лирсаом, основао је у Обисону радионицу тепиха, чиме је допринео обнови таписерије не само у Француској него и у целом свету.

Громер је увек сликао по свом осећању, без икакве теорије, али и — како истиче Жан Касу — без икаквих концесија моди. Па ипак, уз његово име се посебно везује експресионистички покрет. Ликовни критичар Жорж Будај, међутим, с правом примећује да Громеру термин експресионизам уопште не одговара, осим, донекле, у првој фази, када показује извесну сличност са белгијским и фламанским сликарима, на пример са Пермекеом. Поштовао је природу, фигуру и пејзаж, али се, пак, није устезао да их, на основу свог осећања, реконструише и „апстрахује". Громерова смрт је због свега тога савремену француску и светску ликовну уметност учинила сиромашнијом за једног истински оригиналног, снажног и вишестраног уметника.

МАРСЕЛ ГРОМЕР

Самокритика песника Падиље

У прошлом броју донели смо вест да је кубански песник Херберто Падиља ухапшен, а у међувремену, док је то хапшење изазивало буру протеста у многим земљама и док се, по мишљењу неких листова, припремао спектакуларни процес песнику, он је написао писмо кубанској влади, у коме је извршио оштру самокритику и — пуштен је из затвора. У тој самокритици, између осталог, он признаје да је клеветао кубанску револуцију пред странцима, нападао кубанско Министарство иностраних послова и Удружење кубанских писаца и тврдио да бити писац на Куби не значи ништа. Занимљиво је да је Падиља такође окривио себе и због својих пријатељских односа са немачким песником Хансом Магнусом Енценсбергером, коме је давао црну слику о Куби, предвиђајући њен скори слом. Оптужујући се за дволичност, необуздану тежњу за популарношћу и настојање да блати револуцију, Падиља је осудио и свој будући роман, који, по њему, у својим садашњим фрагментима, нема ни интелектуалну ни хуману вредност.

Несхватљиво је како је овај писац за само месец и по дана, проведених у затвору, дошао до сазнања о свом дубоком морално-политичком паду, кад је у претходних пет година стајао на линији отпора кубанском режиму, уверен да баш таквим ставом брани праве токове револуције. Сада се, у недостатку детаљнијих обавештења, у иностраној штампи много нагађа шта је подстакло Падиљу да тако брзо промени своја раније мишљења. Све је утолико чудније што је реч о једном од водећих интелектуалаца Кубе, познатом и далеко изван њених граница. Рођен 1932. године, писац збирки песама „Смеле руже", „Право људско време", „Ван игре" и „За тренутак", Падиља је као непријатељ Батистиног режима емигрирао и вратио се у земљу да поздрави Кастрову победу 1959. године, затим је био шеф дописништва „Пресе латине" из Лондона и дописник из Совјетског Савеза, а у међувремену се бавио и превођењем са енглеског, француског и руског језика.

Познато је, међутим, да Падиља није усамљен у свом отпору према садашњој кубанској администрацији, а такође ни у самокритичком покајању: два песника из његове генерације (Пабло Армандо Фернандес и Сезар Лопес) већ су се раније подвргли самокритици. Питање превирања међу кубанским писцима и интелектуалцима је, нема сумње, отворено и сада је тешко предвидети његов развој, али засад је режим свакако јачи од њихових покушаја да му се одупру.

Годишња скупштина Српске књижевне задруге

Рад шездесет четврте годишње скупштине Српске књижевне задруге, одржане 17. маја ове године у свечаној сали београдског универзитета, а нарочито уводна излагања њеног председника Добрице Ћосића, потпредседника Војислава Ј. Бурића и секретара Никше Стипчевића, пружа могућности да се дочара доста јасна слика о раду ове установе, о оствареним и неостваренim намерама и плановима, као и о ономе што је ишло на руку тим плановима и што их је спутавало.

Као што је познато, и као што је секретар СКЗ Н. Стипчевић у свом извештају истакао, ова кућа „по правилима својим и дугогодишњој делатности својој има дужност да негује књижевну и културну баштину, да интегрише вредности прошлости у садашњост, у садашњости, да стално успоставља меру између прошлог и садашњег, да би у будућности сама могла бити једном подстрек садашњем и будућем". Таква је активност, како је он рекао, оправданија и неопходнија у ситуацији кад се прошлост обезвређује, кад се оно што се остварило под другим и друкчијим историјским и културним законитостима, покушава мерити аршином садашњости, када је потребније него иначе да се оствари прави историјски континуитет. У оваквим околностима „проучавати прошлост, по његовом мишљењу, значи доприносити сазревању садашњости" а „обезвређују прошлост само они који обезвређују садашњост".

Разни чиниоци, међутим, како је истакао председник СКЗ, Добрица Ћосић, довели су после рата до свођења српске националне културе на републичке границе, што је имало за последицу распадање културне и националне свести српског народа, а тиме су озбиљно угрожене његове могућности на зближавању са осталим југословенским народима. Тако је дошло до потискивања југословенства и тако је поништено оно што је зближавало југословенске народе, нарочито српски и хрватски народ.

Поред сметњи ове врсте, на скупштини су споменуте и финансијске ограничености, као и непостојање заједничког програма српских културних установа. Но и поред ових и многих других тешкоћа, Српска књижевна задруга је, како је истакнуто, остварила видне резултате и поставила себи замашне планове. Наведена су њена настојања на оформљењу једног заједничког програма, пре свега са Матицом српском. Ту тре ба, у првом реду, истаћи настојање да се сарађује на издавању дела од општекултурне вредности и значаја, на организацији јубилеја и симпозијума о битним проблемима националне културе, на приређивању заједничких књижевних вечери. Поред тога, наставиће се организовање Беседа Српске књижевне задруге, какве су већ одржане у Нишу и у Лесковцу, отварање књижара и антикварница у свим већим градовима Србије, проширење сарадње са домаћим и страним издавачима као и једна шира акција на премошћивању јаза међу генерацијама. Упорно се ради и на установљењу награде Српске књижевне задруге за најбољу кућну библиотеку земљорадника, као и на оснивању завичајних библиотека у местима где живе наши исељеници. Управни одбор ове куће донео је одлуку да ове јесени организује симпозијум о културном наслеђу српског народа у нашем времену и скуп најпознатијих представника културних институција о данашњем положају српскохрватског језика.

Петнаест књига, које је прошле године издала Српска књижевна задруга, не представља велики успех, али многе су књиге у припреми или штампи. До 1976. поред осталога, планира се и припрема Историје српског народа, Историје српске књижевности, Историје српске уметности и Привредне историје српског народа.

И, коначно, Главни одбор Задруге проширен је са 18 нових чланова, међу којима су и многи млади културни радници и стваралаци као представници привредних организација, што представља не само освежење него и одређено обећање. За председника и потпредседника Задруге поново су изабрани Добрица Ћосић и Војислав Ј. Бурић. Нови, други потпредседник је Зоран Пјанић, а секретар Слободан Селенић.

ИНТЕРВЈУ

ПОЗОРИШТЕ КАО СЛИКА ЖИВОТА

Последњи разговор са Бојаном Ступицом

ВРЕМЕ МНОГО БРЖЕ лети него што нам се чини: разговарали смо са Бојаном Ступицом пре дванаест месеци, непосредно пред премијеру „Награде", драме младог кубанског писца Хектора Кинтероа, а у овоме часу осећамо да је тај разговор још актуелан — време му ништа није одузело; штавише, оно му је дало димензију трајања којем краја нема. Разговор са Ступицом, редитељом и управником највеће позоришне куће у земљи (Југословенског драмског позоришта у Београду) и данас је празнични тренутак, у коме тај велики маг и верни поклоник Талије открива све тајне, све лепоте и сву горчину живота на „даскама које живот значе". Овај разговор био је последњи интервју који је Бојан Ступица дао. Требало је да буде објављен у једном уметничком листу који се припремао, али га сада дајем „Књижевним новинама" да бисмо њиме обележили годишњицу смрти великог позоришног стваоца.

Почетак разговора био је посвећен Бојановој оцени свега онога што карактерише наш садашњи позоришни живот...

— *Мислим да бих овај тренутак, почео је свој монолог Бојан Ступица, могао да представим једном једином речју: криза и то не криза у оном декадентском смислу те речи, већ, напротив, мислим на кризу као израз тражења места театра у овом часу: криза као настојање да сам живот буде пренет на сцену у свој својој озбиљности и неминовности. Позориште је, иначе, од самог свог рађања тежило за тим и некада му је успевало, а некада није, да буде верна слика живота око себе. Ту мислим на позориште као одређену уметничку грану.*

— *У овом часу ми се боримо с многим проблемима и не знам који од њих пре да поменем... Можда, публику. Да, те људе који су се сваке вечери тискали у предворју позоришта у пола осам, због Шекспира, Гоголя или Крлеже; ти људи као да се сада поређују, као да их је мање у позоришној дворани. Добио је тај наш такозвани „мали човек" неке друге навике, приклонио се неким другим „вредностима" заборављајући често на духовне вредности и благодети, као да је препустио себе борби за виле и аутомобиле, као да је у неким профаним „вредностима" пронашао смисао свога живота. И све се мање виђа тај наш „мали човек" на позоришним представама и концертима озбиљне или оперске музике, све је мање тог „малог човека" у галеријама ликовне уметности — жури тај наш „мали човек" на некакав бесмислени „концерт" народне или забавне музике, на неки „шоу" полуписменог сејача шунда или на некакву гладијаторску борбу фудбалера.*

— *Појавило се и ново средство за информисање, телевизија, та, за недовољно образоване људе, „библија у шареном издању" и привлачи тог „малог човека" да након осам или десет сати рада, или нерада, седне уз свој телевизор и одблене читаво вече; молим Вас, напишите баш тако, „одблене читаво вече"! А у свету је дечја болест седења пред телевизијским екраном давно пребољена и телевизији је остављена њена улога коју има само као информативно средство.*

— *Не бих могао да говорим о проблемима савременог југословенског театра а да не додирнем ону вечну болну тачку сваког позоришта,* додаје Ступица, мислећи на репертоар.

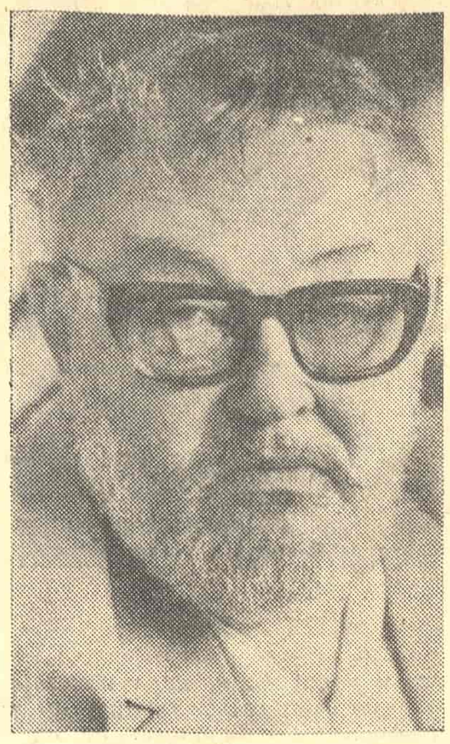

БОЈАН СТУПИЦА

— *Репертоар је изузетно тешко стварати нарочито данас, с обзиром на друштвену улогу позоришта у животу заједнице, а с друге стране и због тога што је некада врло тешко ускладити друштвене и уметничке интересе, а њихово неусклађивање може да донесе веома непријатне резултате. Репертоар градити, рецимо, само за политичаре, мислим на њихов интерес, био би то програм интересантан само за политичаре, као што би репертоар стваран по жељама студената био привлачан само за студенте, итд. Према томе позориште као уметничка институција мора довољно хитро и ангажовано да реагује на све друштвене појаве, али с таквим репертоарским решењима која ће бити подједнако интересантна за најшири број људи; најзад, позориште и постоји баш због тих људи, које бих ја веома, веома, радо хтео у што већем броју да видим пред улазом у Југословенско драмско позориште, као и у сва друга наша позоришта.*

— *Мислим да би радни човек, човек из производње, морао да дође у позориште, да буде његова стална присутност у театру видљива, опипљива, заједничке сарадње ради. Једном приликом ми је казао Борђо Стрелер, управник Малог позоришта у Милану, да се њихова позоришна кућа може одржати само захваљујући посети радника Фијатових и Пирелијевих фабрика.*

Доведемо ли нашег радника у позориште, ми смо решили пола својих проблема; овако, само је још студентска омладина верна театру, сви остали...

Интересовало нас је место наших драмских писаца у савременом позоришном тренутку.

— *Карактеристично је за наше драмске писце,* наставља Ступица, *да су они у највећој мери били и остали са позориштем кроз све његове фазе развоја, а неки су, на жалост, после својих драмских првенаца пошли на филм или телевизију и тамо снимали краткометражне или дугометражне филмове, које нико живи није више видео ни на великом ни на малом екрану. За позориште су били изгубљени. Међутим, једна група наших савремених писаца, увек је присутна у развоју позоришта и увек спремна да позориште освежи новим драмским делима. Ево тих имена: Крлежа, Маринковић, Матковић, В. Лукић, Б. Михајловић и А. Хинг. Њихова најзначајнија дела сам и ја сам режирао.*

Било нам је драго да наставимо разговор са великом личношћу нашег театра, али је његова болест већ била толико видљива да је сваки разговор чинила све тежим и тежим — на очиглед глумаца, редитеља, новинара, копнео је човек без кога се југословенска позоришна уметност тешко може замислити.

Наше последње питање било је везано за Бојанове планове.

— *Припремам премијеру драме „Награда", младог кубанског писца Хектора Кинтероа, а затим идем на дужи одмор. За ову драму позвао сам на сарадњу Миру Ступицу, Ирену Колесар, Драгољуба-Гулу Миленковића, Радмилу Буричин и друге, да што пластичније прикажемо живот обичних људи са Кубе. Али молим Вас, не замерите, још дуго бих разговарао али ме неки немогући умор обузима... Наставићемо касније... Дођите други пут...*

Ни касније, ни други пут, ни никада више.

Уместо Бојана остаје Позориште, остаје Глумац, остаје Гледалац, остаје једна непрекидна нит између уметности и Човека, нит, којој је Бојан остао веран до смрти као човек, а даље од тога као појам.

Разговор водио
Владислав Димитријевић

НОВИ КЊИЖЕВНИ ЧАСОПИС

Изишао је из штампе први број новог часописа „Слово љубве", који је и својим насловом и стиховима Деспота Стевана Лазаревића, објављеним на првој страни као симболичан уводник, наговестио да ће његова претежна оријентација бити у релацијама националне литературе. Наравно, то не значи да ће часопис бити затворен за тематику и проблеме других литература. Први број даје и на ово одговор: у њему су објављена два дужа есеја из стране тематике — „Како је умирао Александар Блок" и „Питање Ајнштајна и одговор Достојевског".

У првом броју Радослав Војводић објављује дужи есеј о Расту Петровићу у коме презентира један посебан лирско-надахнути приступ овом песнику. Две песме Божидара Шујице сведоче да је овај песник у постепеном али константном успону, док стихови Зорана Милића чине спретну синтезу фолклорне форме и савременог садржаја. У кратком есеју „Трагом песника", Недељко Мијушковић анализира песму Васка Попе „Далеко у нама". У опширном коментару поводом Ласићеве књиге „Сукоб на књижевној левици" Чедо Крушевац се дистанцира како од до сада изречених оцена Ласићевом делу, тако и од линије чији су протагонисти били Крлежа и Марко Ристић с једне стране, и Зоговић, Кершовани и Билас, с друге стране.

У рубрици „О новим књигама" Радослав Војводић оцењује роман „Кап шпанске крви" Милоша Црњанског, поезију Борислава Радовића и прозе Бошка Петровића и Слободана Вујачића, а Владимир Стојшин роман „Гордо посртање" Војислава Лубарде.

Редакцију часописа, који треба да излази месечно, чине Радослав Војводић (главни и одговорни уредник) и Недељко Мијушковић.

(Б. Кит)

ЛЕТОПИС

„СРЕЋНА СМРТ" АЛБЕРА КАМИЈА

НЕДАВНО је објављен досад необјављени роман Албера Камија „Срећна смрт", који је велики француски писац написао на почетку своје књижевне каријере, кад је имао око двадесет две године. Раније је био објављен само један његов одломак у другом тому Камијевих дела у библиотеци „Плејада". Ками није желео да објави ово своје младалачко дело, утолико пре што је четири године по завршетку „Срећне смрти" написао „Странца", који је доста сличан ранијем делу. Због тога неки критичари упоређују „Срећну смрт" с Прустовим „Жаном Сантејом", објављеним 1952. године.

Свака аналогија је, наравно, само условна, али нема сумње да између „Срећне смрти" и „Странца" има много сличности. Чак се и имена јунака оба романа исто транскрибују (мада се друкчије пишу: јунак „Срећне смрти" је Mersault, а јунак „Странца" — Meursault). Први, међутим, није човек ухваћен у канџе апсурда, већ је свесни убица, који убија богатог старца да би се домогао среће, сличан Раскољникову Достојевског, Жидовом Лафкадију и Малроовом Кију. Али док први Мерсо, избегавши казну за убиство, подлеже смртоносној болести, схватајући да је највећа срећа најинтензивнији живот, други Мерсо постаје жртва не само злочина него и, за њега несхватљиве, осуде за тај злочин.

Објављен у првом тому „Свезака Албера Камија", с предговором и објашњењима Жана Сарокија, роман „Срећна смрт" је изазвао врло различита мишљења критичара. По мишљењу једних, ово дело не изневерава Камија нити умањује његову славу. То мишљење, на пример, заступа у „Монду" академик Пјер-Анри Симон, који тврди да је „Срећна смрт" одлично написано дело, чије је богате форме Ками жртвовао ради једног аскетски написаног дела као што је „Странац". Али, по мишљењу Камијевог пријатеља Жила Роа, ово дело никако није требало објавити упркос оправдању да је то, пре свега, учињено да би био дат један документ за истраживање и анализу Камијевог стваралаштва, за које постоји све веће интересовање. У књижевном додатку „Фигаро" Роа замера Камијевим наследницима што су објавили овај роман, који није ништа друго него скица за „Странца" и, наводећи поједине реченице из њега, показује невештину младог Камија. У очекивању објављивања Камијевог недовршеног, последњег дела, романа „Први човек", његов први роман је у сваком случају изазвао велику пажњу и још једном подсетио на стваралаштво славног и прерано несталог писца.

АЛБЕР КАМИ

ИСПРАВКА ФРАНЦУСКИХ АКАДЕМИКА

Ових дана у Паризу излази из штампе књига „Четрдесет прва фотеља". У њој сваки од садашњих чланова Француске академије (којих треба да буде четрдесет) пише о једном од оних француских великана духа, који у своје време, из разних разлога, нису постали чланови Академије, иако су то несумњиво заслуживали. Тих великана је веома много, од Декарта до Жиродуа, од Паскала до Жида и од Дидроа до Пруста, тако да се понекад чини да је више великих писаца, јавних и културних радника који су заслуживали а нису ушли у Академију него оних који су у њу заслужено или незаслужено ушли. Зато је ова занимљива књига покушај да се на неки начин Академија извини онима који у њу упркос својим заслугама, нису ушли, па има гласова да књига, у ствари, представља осуду Академије од самих академика и да би стога требало да се зове „Академијина покајања" или „Академија у Каноси". Личности за које су се поједини академици одлучили да их рехабилитују или, тачније, да пред њима рехабилитују Академију, показују, наравно, само личне афинитете академика. Тјери Монијe је одлучио да направи портрет Паскала, Марсел Ашар Молијера, Пјер Гак сот Сен-Симона, Жан Геено Дидроа, Марсел Пањол Бомаршеа, Жил Ромен Золе, Анри Троаја Балзака, Жан Деле Жида, а Жак Лакретел — Рожеа Мартен ди Гара.

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

Уредничк колегијум: Филип Давид, Васко Ивановић, Миодраг Илић, Драган М. Јеремић (главни и одговорни уредник), Љубиша Јеремић, Вук Крњевић (заменик главног уредника), Чедомир Мирковић, Богдан А. Поповић, Владимир В. Предић (секретар редакције), Владимир Стојшин, Бранимир Шћепановић. Техничко уметничка опрема: Драгомир Димитријевић. Уређивачки одбор: др Димитрије Вученов, Предраг Делибашић, Енвер Бериеку, др Милош Илић, Душан Матић (председник), др Војин Матић, Момчило Миланков, др Драшко Ређеп, Јара Рибникар, Душан Сковран, Алекса Челебоновић, Зуко Џумхур, Пал Шафер. Идејно решење графичке опреме: Богдан Кршић. Лист излази сваке друге суботе. Цена 1,50 дин. Годишња претплата 30, полугодишња 15 динара, а за иностранство двоструко. Лист издаје Новинско издавачко предузеће „Књижевне новине", Београд, Француска 7. Директор: Војислав Вујовић. Телефони: 627-286 (редакција) и 626-020 (комерцијално одељење и администрација). Текући рачун 608-1-208-1. Рукописи се не враћају. Штампа: „Глас", Београд, Влајковићева 8.

СТРИП „КЊИЖЕВНИХ НОВИНА"
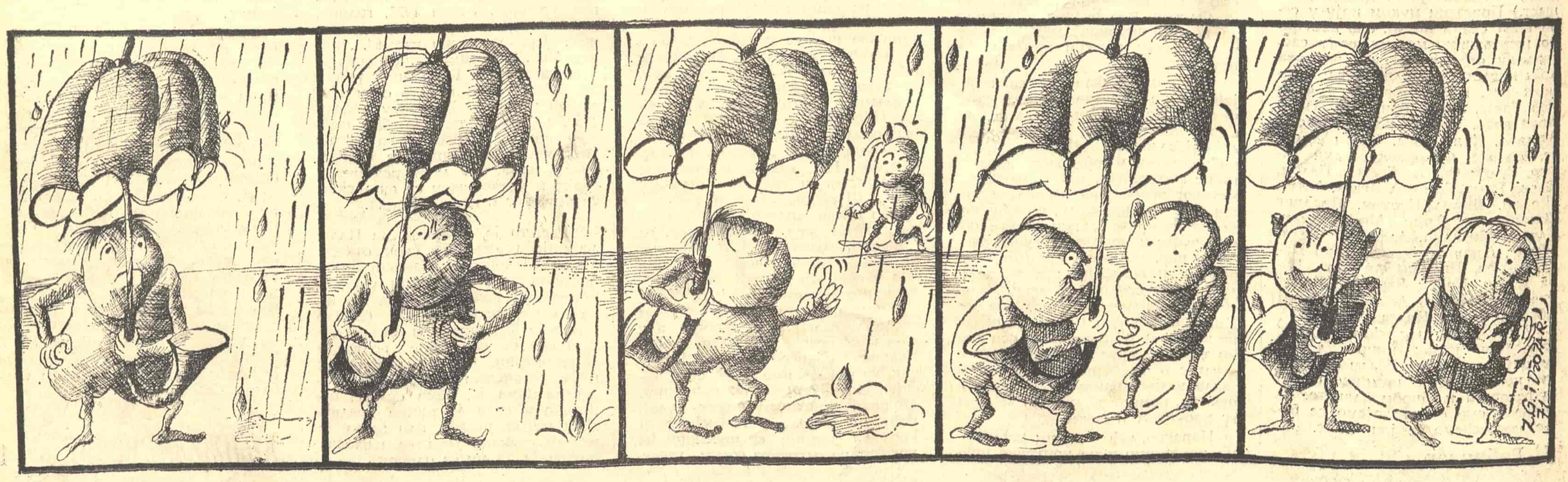
Црта Ђоја Ратковић